

חומש דברים: יחידת פתיחה

יחידת הפתיחה של חומש דברים כוללת שלושה חלקים:

חלק ראשון: הקדמה (2 שיעורים)

חלק שני: בנין האמונה (פרקים ד-ו)

1. פרק ד: המצווה לזכור את מעמד הר סיני (שיעור אחד)

2. פרק ה, תוכנו של המעמד: עשרת הדברות (2 שיעורים)

3. פרק ו': (פרשת שמע) (2 שיעורים)

חלק שלישי: הארץ הטובה (פרקים ח, יא)

1. פרק ח' (2 שיעורים)

2. פרק יא עד פסוק כא. (2 שיעורים)

2 חלק ראשון: הקדמה להוראת ספר דברים

4 חומש דברים- לקראת הכניסה לארץ ישראל

12 5 יח"ל - פרק ד: הציווי לזכור את מעמד הר סיני

15 עשרת הדברות

29 דברים פרק ח

35 דברים פרק יא

39 והיה אם שמוע - פרק יא, פסוקים יג-כא

חלק ראשון: הקדמה להוראת ספר דברים

לפני שנעמיק בלמידת החומש, נבחן את מסגרת הזמן והמקום של הספר: החומש מקיף כחמישה שבועות, ימיו האחרונים של משה רבנו, טרם הכניסה לארץ ישראל. מתוך כך נבין את מגמתו של החומש: משה מכין את העם לקראת הגשמת ייעודו בארץ הנבחרת. נתאר את ההבדלים בין תקופת המעבר במדבר לבין החיים העתידיים בארץ, מתוך כך נבין את האתגר העצום עימו נדרש העם להתמודד: קיום של אומה עובדת ה' בארץ ישראל.

מתי והיכן נאמר חומש דברים?

לפני שנפתח בלימוד הספר נבחן מהי מסגרת הזמן של הספר.

פתיחת הספר: א', ג:

וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ בְּאַחַד הַדָּבָר מִשָּׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֲשֶׁר צָוָה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם:

א' שבט שנת הארבעים ליציאת מצרים

סיום הספר: ל"ד, ה-ח:

וַיָּמָת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאַרְץ מוֹאָב עַל פִּי ה': ... וַיָּבֹכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיָּתְמוּ יָמֵי בְּכִי אֶבֶל מֹשֶׁה:

משה רבינו נפטר בז' באדר

יוצא אם כך שמסגרת הזמן של חומש דברים היא חמשה שבועות בלבד, כ-37 ימים, שהם ימיו האחרונים של משה רבינו לפני מותו.

היכן שהו בני ישראל בזמן שנאמר חומש דברים?

כבר בחלקו השני של חומש במדבר חנו בני ישראל בערבות מואב, ככתוב:

"וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעֶרְבֹת מוֹאָב מֵעֶבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ" (במדבר כ"ב, א).

בפתח חומש דברים אנו מוצאים שבני ישראל נמצאים באותו מקום: "בְּעֶבֶר יַרְדֵּן בְּאַרְץ מוֹאָב" (דברים א', ה).

בסוף החומש עולה משה רבינו מערבות מואב אל הר נבו

"וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֶרְבַת מוֹאָב אֶל הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפְּסָגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ ... וַיָּמָת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאַרְץ מוֹאָב עַל פִּי ה'" (ל"ד, א-ה).

יוצא אם-כך שהמיקום לא השתנה לאורך חומש דברים. בני ישראל קרובים מאד להיכנס לארץ כנען שממערב לירדן, אבל עליהם יהיה לחצות את הירדן ולכבוש את הארץ, וזה יקרה רק לאחר מותו של משה רבינו, בימי יהושע בן-נון.

למורה: יש לעיין במפה ולהראות היכן נמצאת ערבות מואב (לדוגמה)

להעמקה: מנין שמשה רבינו נפטר בז' באדר?

בספר יהושע נכתב שבני ישראל עברו את הירדן בתאריך י' בניסן: "וְהָעָם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בְּגִלְגָּל בְּקֶצֶה מְזֵרַח יְרִיחוֹ" (יהושע ד', יט). הקריאה לקום ולעבור את הירדן הייתה שלושה ימים קודם לכן, ב-ז' בניסן: "עָבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וַצִּוּ אֶת הָעָם לֵאמֹר הִכִּינוּ לָכֶם צִידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה" (שם א', יא). קריאה זאת הייתה עם הקימה משלושים ימי האבל על מותו של משה רבינו, כמתואר בחומש דברים "וַיִּבְכּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם" (דברים ל"ד, ח). יוצא אם-כך, שמשה רבינו נפטר ב-ז' באדר.

חומש דברים- לקראת הכניסה לארץ ישראל

א. עם ישראל במדבר ובארץ ישראל

הנחיה למורה:

שלושת המקורות הבאים מגדירים, כל אחד בדרכו, את ההבדל בין חיי עם ישראל במדבר לבין החיים העתידיים בארץ ישראל.
המקורות מובאים כאן כתשתית להוראת חומש דברים כולו.
על התלמידים להכיר מקור אחד לפחות- לפי בחירת המורה.

א. מדרש ויקרא רבה כה

אמר רבי לוי: [...] הדא תרגולתא, כד אפרוחיה דקיקין, היא מכנשא להון, ויהבת להון תחות אגפא, ומשחנה להון, ומעדרנה קדמיהון, וכד אינון רבייה, חד מנהון בעי למקרב לותיה, והיא נקרה ליה בגו רישיה, וא"ל: זיל עדור בקוקלתך. כך כשהיו ישראל במדבר מ' שנה היה: המן יורד, והבאר עולה להן, והשליו מצוי להן, וענני כבוד מקיפות אותן, ועמוד ענן מסיע לפניהם. כיון שנכנסו ישראל לארץ אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה, ויפוק וינצוב ליה נציבין, הדא הוא דכתיב: כי תבאו אל הארץ ונטעתם.

תרגום:

אמר רבי לוי: [...] תרגולת זו, כשאפרוחיה צעירים, היא כונסת אותם, ושמה אותם תחת כנפיה, מחממת להם, ועודרת לפניהם (מנקרת לפניהם באשפה). וכאשר הם גדלים, אחד מהם רוצה להתקרב אליה, והיא מנקרת לו בראשו ואומרת לו לך עדור באשפתך. כך כשהיו ישראל במדבר מ' שנה היה. המן יורד, והבאר עולה להן, והשליו מצוי להן, וענני כבוד מקיפות אותן, ועמוד ענן מסיע לפניהם. כיון שנכנסו ישראל לארץ אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם יטעון מכושו (על כתפו), ויצא ויטע לו נטיעות, כמו שכתוב: כי תבואו אל הארץ ונטעתם.

(התרגום על פי פירוש מתנות כהונה)

ב. העמק דבר, הקדמה לספר במדבר

דעיקר זה הספר [ספר במדבר] הוא מחליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאז שהגיעו לארץ ישראל מן הדרך שהלכו במדבר [ספר במדבר מציג הנהגה שונה מן ההנהגה בארץ ישראל]: שבמדבר היו מתנהגים ... למעלה מהליכות הטבע [בדרך ניסית], ובארץ ישראל הלכו בדרך הטבע, בסתרי השגחת מלכות שמים ברוך הוא. ... ועל זה השינוי המצויין בזה הספר אמרו חז"ל בבראשית רבה פרשה ג': "בראשית א ד): "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך" - זה ספר במדבר, שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים ובין באי הארץ", דבהליכות יוצאי מצרים היה אור השגחת ה' מופיע לעין כל, שהוא כבוד ה' ותכלית הבריאה. מה שאין כן בהליכות באי הארץ היתה ההשגחה מכוסה [נסתרת] ורק המביט בעין יפה היה מרגיש בה כמו ההולך בחשכת לילה, או רק לפרקים היה נרגש ההשגחה לעין כל, כמו אור הברק המאיר חשכת הלילה. (הנצי"ב, הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, 1816-1893)

ג. משך חכמה דברים פרק לב פסוק ג

כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו.

פירוש על דרך מושכל, כי העיקר התכליתי אשר יתנהג האומה באופן טבעי מושג פרטי. וזה כי יקצרו ויאספו דגנם, וראשית כל אשר לו, יובא בית ה' ולמשרתיו הקדושים. ושלוש פעמים בשנה יעזבו כל אשר להם תחת כנפי הביטחון האלקי ויבואו להיראות פני ה'. וכאשר יישירו לכת תוסיף הארץ לתת פריה, ותהיה חיתת ה' על הגויים סביב, ובכל מפעל ומצעד יזכיר ויברך שם הבורא יתברך. וחיים כזה הוא חיים רוחניים, ויקר שעה אחת מכל חיי העולם הבא לכל מתבונן.

לא כן בימי משה אשר נפרצו גבולות הטבע ונהרסו מבצרי ההנהגה התמידית, רק לא פעלו מאומה, והמן יורד, וכל אחד רואה עמוד הענן וכבוד ה', וה' הולך לפניו - הלזה יקרא תכליתי? הלא אין זה רק חיי העולם הבא, חיים של מלאכים, וכמאמרם ז"ל (מכילתא בשלח יז): לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן.

...אך למה נצרכו לזה אם אין זה התכלית האמיתי? אולם כאשר יסוד התורה "אנכי" ו"לא יהיה לך", כן יסוד האמונה והאומה הוא ארבעים שנה האלו, כי בזמן כזה יכלו לפרש התורה היטב ולזכך נפשותם עד היותם יותר במעלה כאישים הנבדלים, והשרישו האמונה והנפש האלוקי בזרעם אחריהם..."

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק, ליטא, 1843-1926.

נקודות לדיון בעקבות לימוד המקורות:

- על פי כל אחד מהמקורות - מה מאפיין את השגחת ה' על עם ישראל במדבר ובארץ ישראל?
- על פי העולה ממקורות אלה - מהם היתרונות של כל אחת מדרכי ההשגחה? האם יש עדיפות לאחת מהן?
- איזו תקופה מצייגת את התכלית של עם ישראל, את הקיום המשמעותי יותר: תקופת המדבר או תקופת ארץ ישראל?
- מהי המטרה המיוחדת של חיי המדבר, ומדוע היא יכולה להיות מושגת רק במדבר?

ב. משה מכין את עם ישראל לקראת הכניסה לארץ

ספר דברים מביא את מסעו של עם ישראל אל ייעודו - קיום ההבטחה לאבות לרשת את ארץ ישראל ולהתיישב בה:

"וַיִּנְתֵּנִי לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶרֶץ מִדְבָּר וְאֶרֶץ מְגֵרָה אֶת כָּל אֶרֶץ פְּנֵי לְאֻמֹּת עוֹלָם וְהִיְיָ לָהֶם לֵאלֹהִים: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאֶתְּהָ אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֶתְּהָ וְזֶרְעֶךָ אֶרֶץ לְדֹרֹתָם" (בראשית יז, ח-ט).

כדי לממש את הייעוד הזה מתחוללים שינויים עצומים:

הנהגת המדבר הניסית מתחלפת בהנהגת ארץ ישראל בה הקב"ה פועל מתוך הטבע, ועל עם ישראל מוטלת האחריות להילחם.

הם מפסיקים להיות רועי צאן נודדים והופכים ברובם לעובדי אדמה קבועים, עוברים מהנהגה של "לחם מן השמים" (שמות טז, ד) להנהגה של 'לחם מן הארץ'.

בשינויים הללו יש בשורה גדולה. הם יכולים להראות לכל באי עולם את האפשרות להיות עם מבורך, יוצר ומצליח, שהצלחתו רק מחזקת את אמונתו ואת ערכיו וממליכה את הקב"ה לעיני העולם כולו. ההצלחה בארץ יכולה להביא ליותר אמונה וליותר מחויבות, כאשר האדם זוכר תמיד שכל פעולתו היא מאת האלוקים.

אולם יש בהם גם סכנות ונדרשת התמודדות. דווקא ההצלחה והברכה הם אלו שיכולים להביא איתם גם גאווה ושכחת אלוקים, יחד עם רצון להתעלות במרחב התרבותי ולשכוח את היעוד הרוחני והערכי שלנו.

ההשתקעות וההתברכות בארץ ישראל הם גם מתנה וגם מבחן :

"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָּתָאֵת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ :

הַשֹּׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ...

וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כֹּחִי וְעֵצָם יְדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ח, י-יז)

נלמד על האופנים השונים בהם מכין משה את העם לכניסה אל הארץ, ומלמד אותם כיצד להתמודד נכון עם האתגר, אתגר השליחות של עמ"י בארצו ואתגר שכחת ה' מאידך

1. חיזוק רוחני - בניין האמונה

משה חוזר על יסודות האמונה (עשרת הדברות, פרשות "שמע" ו"והיה אם שמוע"), ובתוכם מדגיש את ההיבטים החשובים לעבודת ה' בארץ שיש בה תרבויות זרות ועובדי אלילים.

2. התייחסות עקרונית להשתקעות בארץ ולהתעצמות הכלכלית - הארץ הטובה

משה רבינו חוזר במספר דרכים ומתייחס לטוב הארץ כברכה גדולה, ומאידך גם כאתגר עצום. במספר מקומות לאורך החומש מתוארת סכנת ההסתאבות וההתנוונות, ומשה רבנו מציע ראשית להיות מודעים לתהליך, ובהמשך גם כיצד להישמר ממנו: וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הֵנִיךָ לָךְ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הָקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם כִּי הָיָה" (פרק ח פסוק יח).

3. הדרכה מעשית - מצוות מעשיות

ליבו של החומש הוא נאום המצוות (פרקים יב-כו). ערב הכניסה לארץ משה מלמד את העם מצוות רבות, חלקן מצוות מחודשות, מצוות שעדיין לא הובאו בחומשים הקודמים וקשורות ברובן למציאות החיים העתידית הצפויה עם הכניסה לארץ ישראל (לדוגמה, מצוות הקשורות להתנהלות של צבא יהודי בעת מלחמה).

מצוות אחרות הן מצוות מבוארות: מצוות שהובאו כבר בחומשים הקודמים ובחומש דברים הן התבארו מחדש, כמו שנאמר בפתח הספר "בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הָאֵיל מִשָּׁה בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (א', ה). בדרך כלל הביאור מדייק היבטים של המצווה הקשורים לחיי האומה בארץ ישראל. לדוגמה, כשחוזר משה רבינו על מצוות המועדים הוא מזכיר שיש להעלות את קרבנות החג "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂכַן שְׁמוֹ שָׁם" (דברים ט"ז, ו) - העליה לרגל מבטאת את ריכוז עבודת ה' בארץ ישראל סביב מרכז רוחני משותף

אחד. וכשמה חוזר על דיני העבד העברי המשתחרר לאחר שש שנות עבדות, הוא מציין שיש להעניק לו עם יציאתו מפרי הארץ ותנובתה – "וְכִי תִשְׁלַחְנוּ חֶפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם: הָעֶנִּיק תִּעָנֵק לוֹ מִצֹּאֲנֶךָ וּמִגִּזְרֶךָ וּמִקָּבֶךָ אֲשֶׁר בִּרְכָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ תִּתֵּן לוֹ" (ט"ו, יג-יד). בכך הוא מתייחס לסכנה שבמירוץ לצבירת רכוש אישי, ומצווה לדאוג לרווחתם ובמידת הצורך לשיקומם הכלכלי והנפשי של הזקוקים לכך.

בשלושת הנושאים הללו: בניין האמונה, הארץ הטובה והמצוות המעשיות נעסוק בהמשך הלימוד בהרחבה.

למורה: האתגר שלנו הוא שהתלמידים יבינו את החידוש שבחומש דברים לעומקו, ומתוך כך גם את חשיבותו עבורנו, עם ישראל החי במדינת ישראל המתחדשת וזוכה להגשים בה את ההבטחה לאבות. הצלחתה הפלאית של מדינת ישראל ומצב השפע בו אנו חיים מהווים מבחינתנו מתנה ומבחן, וספר דברים צריך להיות נר לרגלינו. ההצלחה עלולה להוביל לגאווה, לתחושת כוח ועוצם ידי ולעוורון, בעוד ספר דברים מלמד אותנו לראות כיצד הקב"ה הוא הנותן לנו כח לעשות חיל. השפע והטוב עלולים להוביל לחומרנות שאינה יודעת גבול, לשכחה של היעוד הרוחני (בנביאים מופיעה סכנת השחיתות- ישעיהו א'), בעוד ספר דברים מלמד אותנו להפוך את השפע למנוף לעשיית צדקה וחסד ופניות לעבודת האלוקים. כדי להעמיק את ההבנה אנו מציעים להקדיש זמן משמעותי להשוואה בין תקופת המעבר במדבר לבין החיים העתידיים בארץ ישראל, ולאתגרים העולים מן ההשוואה.

כפתיחה לנושא, אנו מבקשים להקדיש שיעור לדיון שיחדד את ההבדלים בין החיים במדבר לבין החיים בארץ ישראל, זאת כדי להבין לעומק את האתגר של החיים בארץ. ככל שנעסוק בהבדלים ביתר עמקות, כך יקל עלינו להבין בהמשך את ייחודו של ספר דברים.

נפתח את הדיון בשאלה:

מה מבדיל בין החיים במדבר לבין החיים הצפויים לעם ישראל בארצם? ננסה לחשוב על היבטים רבים ככל האפשר: פיזי, כלכלי, בטחוני, מנהלי, רוחני, ועוד.

ננחה את התלמידים למלא את שתי העמודות הראשונות בטבלה.

את העמודה השלישית נשלים יחד באמצעות דיון משותף. עמודה זו מיועדת להעלאת שאלות ומחשבות על משמעות ההבדלים, עמודה זו היא מטרת ההשוואה, מפני שהיא מתייחסת למשמעויות ולאתגרים הנכונים לדור הנכנסים לארץ, אך גם לנו היום.

דוגמא לטבלה מלאה :

משמעויות-אתגרים-מחשבות	החיים בארץ ישראל	החיים במדבר	
1. במדבר אדם חי בקרב בני שבטו ובשכנות קרובה לשבטים האחרים. הקשר לעם ישראל היה מובן מאליו. בארץ ישראל אדם יכול לגור יחסית בבידוד, הקשר לעם כולו מתעמעם. פגשנו בבעיה זו בעניין המזבח של שניים וחצי השבטים (יהושע כ"ב). לכן חשוב לשמור על מצוות "ריכוזיות" כמו עליה לרגל (דברים ט"ו). 2. יש צורך במצוות חדשות, למשל: מעקה, השגת גבול	בתי קבע	באוהלים בסוכות, "דירת עראי"	מגורים
סכנת העבודה הזרה מתעצמת מאד: השכנות הקרובה וההיכרות עם התרבות האלילית עלולות להביא לאימוץ ולהטמעה של העבודה הזרה. (מתוך כך נוכל להבין את האזהרות הרבות בעניין זה בספר דברים).	כל אדם גר בנחלתו, מבודד משכנים קרובים. חלק מהשכנים הם דווקא הגויים שנותרו בארץ.	בני השבט "עם לבד ישכון".	השכנים
1. חשיבותה של החקלאות ברורה, וכן גם חשיבות העובדה שאדם מתפרנס בעצמו מיגיע כפיו. עם זאת, העבודה החקלאית מציבה בפני האדם המאמין גם אתגרים משמעותיים: עליו להימנע מהשתעבדות לאדמתו וליכולת לצבור עוד ועוד. עליו לזכור שהיבול ניתן לו מעם ה', ולא להתפתות להערצת כוחות הטבע או אלילים שקשורים בכוחות אלו (הבעל). עליו להישמר מתחושת הגאווה: "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". מצוות רבות עונות על הצורך הזה (מעשרות, ביכורים, שמיטה). 2. מכיון שהאחריות הכלכלית מוטלת עתה על הפרט, נוצרים גם פערים כלכליים. כאשר ניזונו מהמון, לא היה אדם שלא היה לו מה לאכול. כאשר האדם דואג לפרנסתו, נוצר גם העוני. לכן יש צורך בהגדרת הסולידריות החברתית והמחויבות לחלשים שבחברה (הלואה, צדקה, מתנות עניים, שמיטת כספים).	חקלאות לסוגיה השונים	המון, צאן ובקר	פרנסה
למרות הצורך העצום במים (חקלאות, שתייה) דווקא בארץ אין ביטחון בכך שהגשם ירד. הגשם קשור להתנהגות (דברים י"א, פרשת "והיה אם שמוע").	תלות בגשם	מקורות מזדמנים, "באר מרים".	מים

			כמובן שעלינו להתייחס גם להבדל בין א"י לבין מצרים, אשר היא "כגן הירק".
ביטחון	הנהגה ניסית : "ה' ילחם לכם- ואתם תחרישון" "וכי ידיו של משה עושות מלחמה?"	הנהגה טבעית, מיד עם הכניסה לארץ עמ"י נדרש להילחם.	1. יש צורך בהקמת צבא, באימון ובהכנה למלחמה. מתוך כך נבין את דיני המלחמה בספר דברים : קריאה לשלום, מי הנלחמים במלחמת מצווה ובמלחמת רכוש, דיני מצור, אשת יפת תואר, שמירה על קדושת המחנה. 2. משה צריך לחזק את רוח העם לקראת האתגרים הבטחוניים העומדים בפניהם, ולהזכיר להם : "לא תירא מהם כי ה' אלוהיך עמך".
הנהגה	משה מנהיג רוחני ואזרחי, גם שופט.	יהושע- מנהיג בשלב המעבר. בהמשך הנהגה ע"י מוסדות שונים : מלך, כהן, נביא, שופט.	בספר דברים נמצא הנחיות למינוי שופטים ויצירת היררכיה שיפוטית, מינוי שוטרים, סמכותם של הלויים, מקומו של הנביא בהנהגה, וכמובן עיסוק בדמותו של המלך.
ריכוז- פיזור	כולם מרוכזים סביב המנהיג	פיזור על שטח גדול	החיים בבידוד יחסי מביאים לכך שהאחריות לענייני הבית מוטלת באופן בלעדי על אנשי הבית. נדרש עיסוק נרחב יותר בענייני איש וביתו (דיני נישואין וגירושין, ענייני חינוך- פרשת שמע, בן סורר ומורה).
קשר למרכז הרוחני	קרבה פיזית למשכן	ריחוק מהמרכז הרוחני	מתוך הריחוק, אדם עלול להגיע למצב של שכחת ה'. החשיבות של מצוות ששמורות על הקשר עם המקדש היא קריטית : קורבנות, מעשר שני, עליה לרגל, הקהל.

נוכל לסכם את ההשוואה באמצעות משימה בקבוצות :

לאחר שהבנו את השינוי בפנינו ניצב עם ישראל עם הכניסה לארץ, ננסה לחשוב איך להתכונן לקראת השינוי :

כתבו מכתב לעם ישראל, בו תבהירו את השינוי העומד להתרחש, ותציעו דרכים להתמודדות עימו.
או : נסו להציע חמישה כללים, שלא נהגו בזמן המדבר, ושיסייעו לעם ישראל להתמודד עם צורת החיים החדשה בארץ.

נסכם : בחומש דברים, כולו כמעט, מכין משה את עם ישראל לקראת הגשמת ייעודו : עבודת ה' במלואה בארץ ישראל. חלקה של ההכנה הוא חיזוק אמוני. חלק אחר הוא ביסוס חשיבות קיום המצוות, הצגת מצוות מתחדשות והוספת פרטים למצוות שכבר נתנו לקראת הכניסה לארץ.

מבנה החומש – שלושה חלקים

ספר דברים נחלק לשלושה חלקים, שבעיקרם הם שלושה נאומים ארוכים:

נאום היסטורי - פרקים א'-ד' (בחלק זה לא נעסוק)

נאום המצוות - פרקים ה'-כו:

ה-יא - מצוות אמוניות

יב-כו - מצוות מעשיות

נאום החתימה – הברית ופרידת משה: פרקים כ"ז-סוף

למורה: יש גם המחלקים את החלק השלישי לשני חלקים נפרדים - הברית (פרקים כ"ז-ל'), הפרידה ממשה (ל"א-ל"ד).

להעמקה – מעמדו של חומש דברים כחלק מחמשה חומשי תורה
חומש דברים הוא אחד מחמשת חומשי תורה. ובכל זאת אחד ההבדלים הבולטים בינו לחומשים הקודמים הוא שכמעט כל מה שנאמר בו הם דברי משה, ואילו דברי ה' כמעט ואינם מובאים בו (למעט עניינים ספורים הקשורים למותו של משה והמעבר לימי יהושע. ראו למשל, ל"א, יד).
יתר על-כן הוא מכונה בנביאים "תורת משה" (ראו במלכים ב' י"ד, ו), ואחרי ימי התנ"ך הוא מכונה ספר "משנה תורה".

מדוע אם-כך הוא נחשב כאחד מן החומשים?

אברבנאל הטעים בהקדמתו לספר דברים וחילק בין אמירת ספר דברים, שהייתה פרי דבריו של משה רבינו, לבין כתיבת הספר הייתה בהסכמה א-לוקית. ועל-כן דרגת הספר נחשבת כדרגתם של אחד החומשים. משה רבינו הגיע אם-כך בסוף ימיו לדרגת נבואה בלתי נתפסת וכיוון בדבריו לדעת עליון:

"שכל ספר דברי משנה התורה הזה עם היות שמשה רבנו ע"ה אמרה כשדבר לישראל. הנה היתה כתיבתה מפי הגבורה ולא היתה כתיבתה ממשה עצמו. רצה לומר מדעתו בלי צווי ומאמר אלהי כי אם בנבואתו כיתר דברי התורה כולם ואין ספק ע"ז מהיותו ביאור שהנה עשאו משה מעצמו כשדבר אל העם וכתב אותו בדבר ה' במלות האלהיות אשר שמע ממנו יתעלה... ולכן היה הספר הזה מכלל ספרי האלהים כשאר הספרים בעצמם. והאומר שפסוק מהם משה כתבו מעצמו הרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה. לפי שהכתיבה מהש"י היתה לא ממשה. וזהו אמרם ז"ל במגלה פרק בני העיר קללות שבמשנה תורה משה אמרם מעצמו. לא אמרו משה כתבם. כי אם משה אמרם. להגיד שהוא כשדבר אל ישראל אמרם אליהם האמנם כתיבתם בתורה היתה אלהית."

חלק שני - לקראת הכניסה לארץ: בניין

האמונה

הלמידה של עשרת הדברות מאפשרת לנו לטעום את המושג "משנה תורה": לכאורה התלמידים מכירים את מעמד הר סיני ואת הדברות, ויודעים שדבריו של משה כאן מהווים חזרה. מתוך כך נשאל: מה מגמתו של משה בחזרה על מעמד הר סיני ועשרת הדברות ערב הכניסה לארץ? במה מהווים הדברות, ופרשת שמע בעקבותיהם, הכנה לאתגרים הרוחניים והתרבותיים הצפויים בארץ? בהמשך נעסוק בפרשיות "שמע" ו"היה אם שמוע". הפרשיות מוכרות לתלמידים ושגורות על לשונם. נלמד אותן בהקשרן, נשאל מה מקומן בתוך נאום ההכנה של משה ומה מקומן לדורות.

הנושאים בהם נעסוק:

4. פרק ד: המצווה לזכור את מעמד הר סיני
5. פרק ה, תוכנו של המעמד: עשרת הדברות
עשרת הדברות כ"קווי יסוד"
- חלוקות שונות של עשרת הדברות
6. פרק ו': (פרשת שמע)
(הערה: בפרשת "והיה אם שמוע" שבפרק יא, ובהשוואה בינה לבין פרשת שמע, נעסוק בסיום יחידת הפתיחה)

5 יח"ל - פרק ד: הציווי לזכור את מעמד הר סיני

בפרק ד (מפסוק ט) מזהיר משה את העם שלא לשכוח את מעמד הר-סיני, ומצווה להעביר את המסורת של מעמד הר סיני לבנים ולבני הבנים:

ט רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך:

י יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדו לי ראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדו:

הפסוקים ממשיכים ומסבירים את חשיבותו של המעמד:

יא ותקרבון ותעמדון תחת ה' ויהי ב'ע'ר באש עד לב השמים חשך ענן וערפל:

יב וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול:

יג ונגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים:

יד ואתי צוה ה' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה:

במעמד הר סיני:

- ישראל זכו לשמוע את הקב"ה עצמו
- הקב"ה התגלה בקול בלבד, ולא בתמונה- באופן גשמי. בהמשך הפרק (עד פסוק יט') מזהיר משה את העם מפניה אל האלילים: "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רֹאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר ה' אֲלֵיכֶם בְּחָרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: פֶּן תִּשְׁחַתּוּ וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנֹת כָּל סֶמֶל תִּבְנִית זָכָר אוֹ נָקֵב... וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְׁמִימָה וְרֹאִיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדְחִתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם..." (טו-יט). סכנה זו משמעותית דווקא עם הכניסה לארץ בגלל השכנות לעמי הארץ עובדי האלילים וההשפעה התרבותית.
- החל מהדיבר השלישי (כפי שנלמד בפרק ה) שמעו ישראל מפי משה.

הרמב"ן (פרק ד, פסוק ט) מסביר מדוע חזר משה דווקא כעת (טרם הכניסה לארץ וטרם פטירתו) אל מעמד הר סיני והציב אותו כיסוד מרכזי באמונה:

רמב"ן (ט): רק הישמר לך וגו' פן תשכח את הדברים -

...אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד,

כי כאשר אמר שנוהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להישמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם.

ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו :

והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם, וציוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה.

והתועלת במצווה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים, אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאוזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, ונשקר אותו, לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקרותו :

זהו שאמר שם (שמות יט ט): וגם בד' יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל. והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם..."

למורה : יש לשים לב כי במסגרת חומרי הלמידה במחשבת ישראל התלמידים לומדים את המקורות המפורסמים העוסקים בחשיבותו של מעמד הר סיני : רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ח א-ג, ספר הכוזרי מאמר ראשון פז.
כדאי לתת מקום לידע של התלמידים שנרכש בשיעורים אלו.

פרק ה: עשרת הדברות

בפרק ה' ארבעה חלקים:

א-ה- הקדמה - ברית סיני היא הבסיס לאמונה, והיא נמשכת גם אל דור הנכנסים לארץ: "לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים" (פסוק ג).

ו-יח- עשרת הדברות

יט-כח - משה מסביר מדוע רק שני הדברות הראשונים נאמרו ישירות מפי הקב"ה, והאחרות- בתיווכו של משה. כט-ל: חתימה: שמירת המצוות תביא לאריכות ימים בארץ ישראל.

בהוראת הפרק נתמקד בעשרת הדברות (פסוקים ו-יח), יש לעיין גם בדברי הפתיחה והסיום של הפרק ברמת הפשט כדי להבין את ההקשר: לקראת פטירתו, משה מבהיר את הצורך לזכור ולהתחייב לברית, וכן להעביר את הזיכרון לדורות הבאים.

מדוע דווקא עשרת דברות אלו?

עשרת הדברות "הם קווי היסוד של כל מצוות התורה והם מוסרים לישראל את ייעוד חובת החיים" (רש"י הירש לדברים פרק ה'), והם מכונים בתורה דברי הברית - "וַיִּכְתֹּב עַל הַלְּחָת אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית" (שמות ל"ד, כח). חז"ל אף הקשו מדוע לא נכתבו עשרת הדיברות כבר בתחילת התורה (ראו במכילתא דר"י, בחודש, ה).

להעמקה: שילוב עשרת הדברות בתפילה

בגלל חשיבותן של עשרת הדיברות נקבע כבר בימי קדם שיש לאמרו מדי יום בבית המקדש. על זה מעידה המשנה (תמיד ה, א): "אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו'". ומפרש הרמב"ם: "הטעם שקוראים עשרת הדברים בכל יום מפני שהם יסוד הציווי ותחילתו". כך נהגו עד חורבן הבית. לאחר זמן ביקשו לחדש את מנהג קריאת עשרת הדיברות בבתי הכנסת, אבל חז"ל הסתייגו ממהלך זה ואמרו: "ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענת המינים, שלא יהיו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני".

ואמנם גם בבית שני, היו אנשי הכת מקומראן נוהגים לכתוב את עשרת הדיברות בתוך התפילין, ולאחר מכן, הקראים נהגו (ועד היום הם נוהגים) לכתוב את עשרת הדיברות בתוך המזוזות. עדות נוספת לחשיבותן של עשרת הדברות באה לידי ביטוי במנהג שרווח בקהילות רבות לעמוד בשעת קריאת עשרת הדיברות בבית הכנסת. ואמנם גם על מנהג זה יש החולקים, והרמב"ם אף אסר לעשות כן. למאמר המלא – ראו: [אלכסנדר קליין](#).

עשרת הדברות

למורה :

נשאל את התלמידים: אם היה בידכם לבחור 10 מצוות/אמירות החשובות ביותר – במה הייתם

בוחרים?

נבחן מה היחס בין מה שבחרו התלמידים לבין עשרת הדברות הכתובים בחומש דברים פרק ה', ו- יח.

{ו} אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: {ז} לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: {ח} לא תעשה לך פסל כל תמונה אשר בשמים כמעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: {ט} לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאי: {י} ועשה חסד לאֱלֹהִים לאהבי ולשמרי מצותי: {יא} לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשווא: {יב} שמור את יום השבת לקדשו כֹּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ {יג} ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: {יד} ויום השביעי שבת לה' אֱלֹהֶיךָ לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ועמך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוד: {טו} וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אֱלֹהֶיךָ משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוה ה' אֱלֹהֶיךָ לעשות את יום השבת: {טז} כבד את אביך ואת אמך כֹּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ למען יאריך ימך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה' אֱלֹהֶיךָ נתן לך: {יז} לא תרצח: ולא תנאף: ולא תגנב: ולא תענה ברעך עד שוא:	עשרת הדברות
---	--------------------

{ יח } ולא תחמד אֶשֶׁת רֵעֶךָ

ולא תתאנה בית רֵעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעֵבְדוּ וְאָמְתוּ שׂוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ :

נעיין במקורות הבאים ונשאל:

- מדוע נבחרו דווקא עשרת הדברות הללו ולא אחרים?

רש"י לשמות כ"ד, יב:

את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם - כל שש מאות ושלוש עשרה מצוות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש: באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצוות התלויות בו:

- לפי רש"י עשרת הדברות הן התשתית לכל מצוות התורה
- רש"י מפנה לפיוט לחג שבועות שכתב רס"ג ("[אזהרות](#)"), בו ישנו פירוט של תרי"ג מצוות וחלוקתן לעשר קבוצות על-פי עשרת הדברות

מלבי"ם לשמות כ', יב-יג (לתלמידי 5 יח"ל):

וכלל עשרת הדברים הם מצוות שהשכל מחייבם, שכל אדם יכיר בשכלו שיש סיבה ראשונה ממציא כל הנמצאות, ושראוי שלא לישא שמו לשווא, וכל שכן מצוות האחרונות שהם מצוות נימוסיות, ששכל האדם מוכן אליהם בטבע...

והורה אותנו יוצר הנפשות, כי גם המצוות האלה, השכליות, אם יעשו רק מצד השכל והנימוס לבד, שלא מפני יראת אלקים שהזהיר עליהם בקולות וברקים, זרועות השכל לא יעמדו מפני התאוה.

- לפי מלבי"ם עשרת הדברות מתאפיינות בכך שהן מצוות שכליות, הגיוניות
- למרות שהאדם יכול בעצמו לדעת את עשרת הדברות, הוא לא היה מצליח להתמיד בהן ללא יראת א-לוהים שהתלוותה למעמד הר סיני ולשמיעת עשרת הדברות

מנין הדברות

מנין שמדובר בעשר דיברות ולא יותר? הכתוב עצמו מעיד על כך "עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים" (דברים ד', יג).
למורה:

- נבקש מהתלמידים להציע מספר אפשרויות למניית עשרת הדברות – למשל, האם יש למנות את "אנכי" כאחד מעשרת הדברות או שמדובר בהקדמה לעשרת הדברות?

- כדאי להדגיש לתלמידים שאין חפיפה בין המושג דיברות למושג מצוות – לדוגמה, הרמב"ם בספר המצוות מונה כאן 14 מצוות שונות, ואברבנאל בפירושו לחומש שמות מונה כאן 13 מצוות שונות.

האם "אנכי ה' א-לוקיך" הוא אחד מן הדברות?

רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה א':

היא הציווי אשר צונו בהאמנת האלוהות, והוא שנאמין שיש שם עילה וסיבה הוא פועל לכל הנמצאים והוא אמרו "אנכי ה' אלוקיך"

אברבנאל לשמות כ', א:

"אֲנֹכִי" איננו מצווה, לא אמונית ולא מעשית, אבל היא הקדמה למצוות ואזהרות שיאמר בשאר הדיבורים ועניינו להודיעם מי הוא המדבר איתם...

● על מה חלוקים אברבנאל והרמב"ם?

מבנה הדיברות:

יש מספר אפשרויות למיון של עשרת הדברות לקבוצות – התלמיד נדרש לדעת שתי חלוקות שונות, ואת הביסוס שלהן בכתוב. להלן דוגמאות למספר חלוקות אפשריות. ייתכנו הצעות נוספות. אנו מציעים להקדים ולהנחות את התלמידים לחלק את הדברות לקבוצות בכמה דרכים, ולנמק את החלוקה (לתת כותרת לכל קבוצה), ורק אח"כ ללמוד איתם את החלוקות המקובלות ואת המקורות התומכים בהן.

1. חמשת הדברות הראשונים מוסברים באריכות ומנומקות, חמשת האחרונים קצרים ואין בהם התייחסות לשכר ועונש.
2. חמשת הראשונים - מצוות שבין אדם למקום, חמשת האחרונים - מצוות שבין אדם לחברו (רמב"ן) – בשאלת הקשר בין מצוות בין אדם למקום לכיבוד אב ואם עוסק פירוש הרב הירש.
3. "אנכי" ו"לא יהיה לך" – שמעו ישירות מפי הגבורה ויתר הדברות שמעו מפי משה (שיר השירים רבה)
4. מצוות העוסקות במחשבה, בדיבור ובמעשה (ראב"ע)
5. מצוות עשה מול מצוות לא תעשה (להרחבה: [הרב יואל בן נון](#), עמ' 141-158)

מקורות לעיגון המיון לקבוצות:

החלוקה לשתי קבוצות של חמש:

רמב"ן כ יג

והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם, כי כבד את אביך כבוד האל, כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה, ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו:

מדוע כיבוד אב ואם שייך לחמשת הדברות הראשונים?

רבי שמשון רפאל הירש, שמות כ, יב

יציאת מצרים ומתן תורה הן שתי עובדות היסוד של עם ישראל, שעליהן תיכון כניעתנו לפני ה' כמושל ושליט בגורלנו ובחיינו. ... הערובה היחידה לאמיתותן היא המסורת, ויסודה של מסורת אינו אלא מסירתה הנאמנה לבנים מידי האבות וקבלתה ברצון בידי הבנים מידי האבות. ... ונמצאנו למדים כי כיבוד אב ואם הוא התנאי היסודי לנצחיותה של האומה הישראלית. ... אלמלא הקשר בין אבות ובנים – תנותק שרשרת הדורות, ... והאומה הישראלית תחדל מלהיות. אכן גדולה חשיבותם של ההורים בישראל, ולפיכך ייחדה להם התורה מקום נכבד בעשרת הדברות. ...

לדברי הרב הירש מסירת התורה ויסודות האמונה מדור לדור נעשית על ידי ההורים. כיבוד ההורים שמשמעותו קבלת המסורת אותה ההורים מעבירים לבניהם מהווה תנאי להמשך קיום התורה בעם ישראל.

החלוקה למצוות שנשמעו מפי הגבורה ומצוות שלא נשמעו מפי הגבורה

נשים לב ללשון הכתוב – בשני הדברות הראשונים יש שימוש בגוף ראשון בנוגע לה': אַנְכִי (ו, ט), עַל פְּנֵי (ז), לְאַהֲבֵי וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתַי (י); ובשמונת הדברות האחרים יש שימוש בגוף שלישי בנוגע לה': לֹא יִנָּקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ (יא) ועוד.

שיר השירים רבה פרשה א, ב:

רבי יהושע בן לוי ורבנין. רבי יהושע אומר: ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה "אנכי" ו"לא יהיה לדך"

פסוקים כ-כח בפרק ה מתארים את בקשתם של העם שלא להוסיף ולשמוע את קולו של ה'. הקב"ה רואה את הבקשה כביטוי ליראת ה': "היטיבו כל אשר דברו: מי יתן ויהיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם" (פסוקים כח-כ).

החלוקה למצוות לב, דיבור ומעשה

ראב"ע (פרוש הארוך) לשמות כ', ב-ג:

וכל המצוות על ג' דרכים, הא' מצות הלב, והב' מצות הלשון, והג' מצות עשה. ומצות הלב על שני דרכים, מצות עשה ומצות לא תעשה ... גם מצות הלשון עשה ולא תעשה ... ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כולם. ורבים חשבו כי אין במחשבת הלב עוון רק בדברי עו"ג, ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות רק היא כנגד כולם.

התלמיד נדרש לזהות את הדברות המשותפים לכל קבוצה על פי המיון שהציע ראב"ע.

להרחבה: החלוקה למחשבה-דיבור ומעשה יוצרת מבנה כיאסטי לעשרת הדברות

{ו} אַנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים:

{ז} לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי:

{ח} לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל

מחשבה

וְאֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִתְחַת וְאֲשֶׁר בְּמִים מִתְחַת לָאָרֶץ : { ט } לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קָדָשׁ פֶּקֶד עֲוֹן אֲבוֹת עַל בְּנִים וְעַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשִׁנָּאִי : { י } וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאַהֲבִי וּלְשִׁמְרִי מִצֻּרֵי :	
{ יא } לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנָּקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא :	דיבור
{ יב } שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקֹדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ { יג } שִׁשֶּׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ : { יד } וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אֶתָּה וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ כָּמוֹךָ : { טו } וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת : { טז } כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ עַל הַאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ : { יז } לֹא תִרְצַח : וְלֹא תִנְאַף : וְלֹא תִגְנוֹב :	מעשה
וְלֹא תַעֲנֶה בְּרֹעֶף עַד שְׁוֹא :	דיבור
{ יח } וְלֹא תַחֲמֹד אִשֶּׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאָוֶה בֵּית רֵעֶךָ שְׂדֵחֹו וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ :	מחשבה

למורה : במצוות שבין אדם למקום - פותחת התורה במצוות המחשבה
 במצוות שבין אדם לחברו – פותחת התורה במצוות המעשה
 נציע ליצור את המבנה עם התלמידים, ולבקש מהם להסביר את ההבדל.

יש מקום לסברה שעיקר הקשר שבין האדם לה' מתבצע במחשבתו של האדם – האמונה בה' ובו בלבד. עיקר המצוות שבין אדם לחברו מתבצעות בעולם המעשה. ייתכן שסברה זו עומדת בבסיס הסדר השונה.

פרק ו, פסוקים ד-ט: פרשת שמע

נעיין בפרשת "שמע"

ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד :

ה וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לֵבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ :

ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֶנְכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לֵבְךָ :

ז וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשַׁבָּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכְךָ וּבְקוֹמְךָ :

ח וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטָטְפֶת בֵּין עֵינֶיךָ :

ט וְכִתְבָתָם עַל מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ :

יחידת פסוקים זו היא אחת מהידועות ביותר בתנ"ך, חז"ל שיבצו אותה בפתח פרשת קריאת שמע בתפילת שחרית ובתפילת ערבית (כדאי וחשוב לוודא שהיא שגורה בפיות התלמידים...). מה חשיבותה כאן בהקשרה- ערב הכניסה לארץ? מה יש בקטע שלפנינו שהפך אותו לחשוב כל-כך בכל הדורות?

ראשית, נתבונן בפשט הפסוקים ונשאל שאלות העולות ממנו (לא לכל השאלות נציע תשובה מאוחר יותר).

ביחידת פסוקים זו ההתבוננות בפשט חשובה במיוחד, משום היותם כה תדירים.

- מה משמעות הקריאה "ה' אלוֹקֵינוּ ה' אֶחָד"?

- כיצד אוהבים את ה' "בְּכָל לֵבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ"?

- מה מטרתה של כל אחת מן הפעולות - המצוות שבפסוקים ו-ט? מה משותף למצוות אלו?

- מהו התהליך המתואר בפסוקים ה-ט?

- בפסוקים אלו, מהו היחס בין רגש לשכל ובין רגש למעשה?

פסוקים ד-ה: שמע ישראל ואהבת ה'

פסוק ד - שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד

נבחין כי פסוק זה הוא פניה של משה אל עם ישראל, שיכירו בכך ש "ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד".

רש"י (ד):

ה' אלוֹהֵינוּ ה' אֶחָד - ה' שהוא אלוֹהֵינוּ עתה ולא אלוֹהֵי האומות, הוא עתיד להיות ה' אֶחָד,

שנאמר "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' " (צפניה ג', ט)

ונאמר "ביום ההוא יהיה ה' אֶחָד ושמו אחד" (זכריה י"ד, ט)

לפי פירוש רש"י, המילים "ה' אלוקינו ה' אחד" מתייחסות לשני זמנים שונים: הווה, עתיד. הפסוק מבטא את תמצית כל תקוותינו בנוגע לעולם האנושי.

להעמקה: שתי הציטטות שהביא רש"י נצרכות לביסוס פירושו - כיצד?

רמב"ן (ד):

שמע ישראל ה' אלוהינו – גם בזה מצווה שיבאר. כי בדבור "אנכי ה' אלוהיך" יהיה הייחוד כמו שאמרו (במכילתא יתרו בחדש ה'): 'רבי נתן אומר: מכאן תשובה למינין [לכופרים], שהן אומרים: שתי רשויות הן; שכשעמד הקדוש ברוך הוא על הר סיני ואמר "אנכי ה' אלוהיך" (שם' כ, ב), מי מיחה כנגדו?! אבל בא לבאר המצווה הזו. והזכיר אותה אחר עשרת הדברות, לפי שהוא שורש באמונה, וכל מי שאינו מודה בה כופר בעיקר כעובד ע"ז:

- ע"פ פירוש הרמב"ן, המילים "ה' אלוקינו ה' אחד" הן מצווה מבוארת - את מה היא מבארת?
- רמב"ן רואה בכתוב בפסוק ד ביאור לדיבור הראשון בעשרת הדברות – מפסוק ד אנו לומדים שה' הוא אחד ואין יותר אלים אחרים
- מהי משמעות המושג 'שורש באמונה'? מדובר בעיקר אמונה חשוב, ולכן בפתח נאום המצוות חזרה התורה על עיקר זה, כיון שמי שלא מאמין בו, מאפשר אמונה במספר אלים.

לתלמידי 5 יח"ל: המלבי"ם:

רצוני שכל האומות הקודמים שהיו מאמינים בריבוי האלוהות, השוו בזה שיש אלהים פועל טוב ויש אלהים פועל רע, כי לא יכלו לצייר שהטוב והרע הנמצא בעולם יצאו משרש אחד, וע"כ היו מתייירים מפועל הרע ואוהבים את הפועל הטוב. וכאשר בא בתורת אמת ללמדם שיתאחדו היראה והאהבה לא-להי אמת, הוצרך להקדים להם אמונת הייחוד, שא-להי עולם הוא אחד ואין זולתו, והוא שורש לכל הנמצא והמתהווה בכל העולמות

הן דברים אשר לפי השגתנו נקראם בשם טוב והן דברים אשר נקראם בשם רע.

נשים לב שהמלבים מבסס את פירושו על המילה 'אחד', המכונה 'אמונת הייחוד'. אמונתו השלמה כי הקב"ה הוא אחד וממנו מגיע הכל. לעומת אמונה אלילית כוזבת כי יש אל האחראי על הטוב ואל אחר האחראי על הרע.

פסוק ה: וְאַהֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מַאֲדְךָ

רש"י (ה):

ואהבת - עשה דבריו מאהבה, אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה.

העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו:

בכל לבבך - בשני יצריך. דבר אחר: בכל לבבך, שלא יהיה ליבך חלוק על המקום:

ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך:

ובכל מאדך - בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר 'ובכל מאדך'.

- "ואהבת" - החיוב לעבוד את ה' מאהבה.
 - התלמיד צריך להבין את ההבחנה של רש"י בין עבודת ה' מיראה לעבודת ה' מאהבה ואת יתרונה של עבודת ה' מאהבה.
- רש"י מתייחס לחזרה לכאורה "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ", ומפרש כל ביטוי בפני עצמו.

לתלמידי 5 יח"ל:

רמב"ן (ה)

בכל לבבך - ... שהחסיד צריך להיות אוהב וירא, כמו שאמרו (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה): עשה מאהבה ועשה מיראה, עשה מאהבה - שאין אוהב שונא, ועשה מיראה - שאם באת לבעוט אל תבעוט, וכבר נתבאר זה בדברי החכמים:

- הרמב"ן מציג את האהבה ואת היראה כמשלימות - במה הן משלימות? מה חשיבותה של אהבת ה', ומה מקומה של יראת ה'?

העמקה 1 – מצות אהבת ה'
בבלי יומא פ"ו ע"א:
 'ואהבת את ה' א-להיך'
 שיהא שם שמים מתאהב על ידך
 שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות
 מה הבריות אומרות עליו?
 אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה.
הרמב"ם, הלכות תשובה פרק י, הלכות ג, ו:
 וכיצד היא האהבה הראויה?
 הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה, יתירה, עזה מאד,
 עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה (=הוגה) בה תמיד,
 כאילו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אישה, והוא שוגה בה תמיד,
 בין בשבתו, בין בקומו, בין בשעה שהוא אוכל ושותה...
 והוא ששלמה אמר בדרך משל "כי חולת אהבה אני", וכל שיר השירים משל הוא לעניין הזה.
 דבר ידוע וברור, שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי, ויעזוב כל
 מה שבעולם חוץ ממנה... אינו אוהב הקב"ה אלא בדעת שידעוהו; ועל פי הדעת תהיה האהבה, אם
 מעט - מעט, ואם הרבה - הרבה...
 - למה מדמה הרמב"ם את אהבת ה'? כיצד באה אהבת ה' לידי ביטוי?
 - מה היחס בין שני קטעי העמקה שהצגנו?

העמקה 2 – פרשת שמע כקבלת עול מלכות שמים

משנה ברכות פרק ב, משנה ב
 א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה [פרשת] 'שמע' [לפרשת] 'והיה אם שמוע' אלא כדי שיקבל עליו עול
 מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות
 בבלי ברכות, ס"א, ע"ב:
 בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה
 והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל,
 והיה מקבל עליו עול מלכות שמים.
 אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן?
 אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, 'בכל נפשך', אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי
 יבוא לידי ואקימנו, ועכשיו שבא לידי ולא אקימנו?
 היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד.
 יצתה בת קול ואמרה אשריך עקיבא שיצתה נשמתך ב'אחד'.

פסוקים ו-ט: חינוך הבנים לאהבת ה', הביטוי המעשי לאהבת ה'

ו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על-לבבך:

ז וְשָׁנָתָם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבִלְכֹתְךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ:

ח וקשרתם לאות על-ידך והיו לטטפת בין עיניך:

ט וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

• אלו מצוות נזכרות בפסוקים אלו:

• מה הקשר בין מצוות אלו, לבין מצוות אהבת ה' שקדמה להן?

הנחיה דידקטית: על התלמידים לזהות את המצוות השונות בפשט הכתובים.

רש"י:

(ח) וקשרתם לאות על ידך - אלו תפילין שבזרוע:

והיו לטטפת בין עיניך - אלו תפילין שבראש...

הרב אליעזר מלמד - המצוות המשרישות בקרבנו את יסודות האמונה:

"בחלק השלישי (פסוקים ו-ט) מדריכה אותנו התורה כיצד להשריש בקרבנו את יסודות האמונה הללו. ראשית: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך", ובנוסף לכך – "ושננתם לבניך". וגם אחר שאדם למד היטב את יסודות האמונה, אם לא יחזור ויזכירם לעצמו בכל יום, טרדות החיים ועסקיהם עלולים להשכיח ממנו את אמונתו, ולכן הוסיפה התורה וציוותה: "ודברת בם בשיבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך". ומכאן יסוד החיוב לקרוא את 'שמע' בבוקר ובלילה. אבל לא הסתפקה התורה בקריאה בלבד, אלא הוסיפה וציוותה להניח את פרשיות האמונה

בתוך התפילין ולקושרם על היד ועל הראש – "וּקְשַׁרְתֶּם לְאָזְתְּ עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטָטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ". ולא זו בלבד, אלא גם לקובעם על מזוזות פתחי בתינו – "וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוֹזַת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ", כדי שבכל עת שניכנס ונצא מבתינו, נתבונן במזוזה וניזכר שוב ביסודות אמונת ישראל. (מתוך: פניני הלכה, הרב אליעזר מלמד)

מקורות להעמקה:

1. היבטים הלכתיים של "פרשת שמע"

יש כאן הזדמנות להפגיש את התלמידים עם הלכות אלו:

שו"ע / או"ח / סימן ס:

סעיף ה: הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו..

שו"ע או"ח סימן סא: דין כמה צריך לדקדק ולכוין בקריאת שמע

סעיף א: יקרא קריאת שמע בכוונה, באימה, ביראה, ברתת וזיע.

סעיף ד: נוהגין לקרות פסוק ראשון בקול רם, כדי לעורר הכוונה.

סעיף ה: נוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין.

סעיף ו: צריך להאריך בחי"ת של אחד, כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ, שלזה רומז החטוטרת שבאמצע הגג החי"ת. ואריך בדלי"ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם. ולא יאריך יותר מכשיעור זה. ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה: מעלה ומטה ולד' רוחות.

2. חשיבותו של "שמע ישראל"

מדוע הפך פסוק זה למרכזי כל כך בחיי עם ישראל?

בעומקו של עניין, פסוק זה מבטא את יעודו של העולם ושל עם ישראל. מטרת הבריאה היא לגלות את יחודו של ה' בעולם, לגלות שכל הדברים הם מכוחו ואין כוחות אחרים שפועלים בעולם.

ביתר עומק, אמונה ביחוד ה' היא אמונה באחדותה של הבריאה תחת שם ה'. אין תחומים בהם מופיע האור האלוקי ותחומים בהם הוא איננו מופיע. כל דבר בעולם הוא חלק מהופעת שם ה' בעולם. משום כך מתנגד עם ישראל לסתירה האלילית שבין קודש לחול, בין חומר לרוח ובין גוף לנשמה. אין סתירה בין הפנים השונים שבבריאה שכן שני הצדדים באים לגלות את יחודו של ה'. יתרה מזאת. דוקא בחומר, בגוף, מתגלה יחודו של ה' בצורה יותר עליונה. הנשמה אלוקית בצורה "גלויה", ואין צורך לפעול עליה שתהיה כך, אך לגלות שגם הגוף מקורו בבריאה אלוקית, שגם הוא חלק מהופעת שם ה' בעולם, ושניתן להשתמש בו לצורך התפקיד הזה, זוהי עבודה מורכבת יותר, והיא העבודה המוטלת על עם ישראל בכלל ובפרט.

יחוד ה' הוא אמנם אחת ממצוות עשה שבתורה, אך היא מצוה המגדירה את תכלית חייו של עם ישראל, ומשום כך מופיע פסוק זה במעגלי חייו השונים מראשית ועד אחרית.

עם "יסודו" של עם ישראל מצאנו את הפסוק בפי בני יעקב המדגישים לו שגם הם מסורים לתפקיד זה של גילוי יחודו יתברך בעולם.

גם תכלית הבריאה ועתידה מוגדרת על ידי הנביא (זכריה יד ט) באופן דומה:

והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

גם חייו של האדם הפרטי סובבים סביב ציר זה. כך אומר ר' צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק אות ד):

מצוה ראשונה שנתחייב האדם כשנעשה האדם בן י"ג שנה הוא ק"ש של ערבית שהוא הראשית...

את חייו כשומר תורה ומצוות פותח האדם מישראל בהצבת המטרה: קריאת שמע ישראל, המצוה אותו באמונה ביחוד ה' ובצורך לחיות את חייו לאור אמונה זו.

גם בעזיבתו את העולם הזה אומר היהודי שמע ישראל "ויוצאת נשמתו באחד", שכן ברגע זה הוא מגלה את מטרת כל חייו ועניינם.

(הרב יהושע ויצמן, "שמע ישראל - יחוד ה'", אתר ישיבת מעלות)

יסודות האמונה - שמע ישראל (סרטון)

הצלת ילדים ניצולי שואה

בין הפניות של מנהיגים יהודים להציל את "ילדי המנזרים" לאחר השואה, ידועה פנייתו של הרב יצחק הלוי הרצוג בשנת 1946, בהיותו הרב הראשי של ארץ ישראל. מיד לאחר השואה, סייר הרב הרצוג במשך שישה חודשים בקהילות אירופה החרבות. הסיור החל בוותיקן, כדי לסייע ליהודים ולעזור לילדים היהודים שהוחבאו במנזרים נוצריים. הרב הרצוג טען בפני האפיפיור כי "יהודים לא יוכלו להשלים עם כך שהצעירים יישארו מנותקים כליל ממוצאם. החל מהיום כל ילד יהודי מסמל בעינינו אלף ילדים". הוא ביקש את עזרת האפיפיור בהשבתם, ובייחוד דרש שייאמר לכמרים בכל מחוז ומחוז גלות את המקומות והמנזרים שבהם נמצאים הילדים היהודים כדי שאפשר יהיה להחזיר אותם אל כור מחצבתם. האפיפיור לא נעתר לפנייה הכוללת של הרב הרצוג בתואנות שונות, אולם נתן לו רשות לסייר ולחפש את הילדים במנזרים, ולקחת עמו את מי שימצא. כיוון שלא הייתה דרך לאתר את הילדים ולא היה מידע על מקום הימצאותם, הרב הרצוג היה נכנס לפנימיות של המנזרים באישון לילה, עומד באמצע החדר וקורא "שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד". אותם ילדים אשר קמו ממיטתם ותוך כדי שינה החלו לצעוק "מאמע, מאמע" היו ללא ספק מבני עמנו, ועל כך לא חלקו גם הכמרים הנוצרים. בדרך לא דרך הצליח הרב הרצוג להציל כ-1,000 ילדים מהמנזרים הקתוליים לאחר השואה ולהשיבם אל חיק עמנו.

מתוך: כעוף החול העולה מאפרו, אליהו בירנבוים

סיפור הגבורה של רועי קליין

ביום א' באב התשס"ו 26 ליולי 2006 נפל רס"ן רועי קליין בקרב עקוב מדם שנערך בעיירה בינת ג'בל שבדרום לבנון יחד עם עוד שבעה מחייליו. רועי קליין, סמג"ד גדוד 51 של גולני נפל על קידוש השם עת זינק על רימון יד כדי להגן בגופו על חייליו תוך קריאת "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד". במעשה גבורתו זה הציל את חייליו. ועל כך הוענק לו עיטור העוז.

חלק שלישי - הארץ הטובה

משה רבנו מתאר ומשבח את הארץ, ומשווה אותה למקומות שעמ"י מכיר היטב- מצריים והמדבר. במקביל, מזהיר משה את עם ישראל מפני התוצאות השליליות שעלולות לקרות עם חציית הירדן וכניסה לארץ: סכנת ההסתאבות וההתנוונות, סכנת הגאווה, שכחת ה'. הביטוי "ארץ טובה" ייחודי לארץ ישראל, ומופיע בעיקר בחומש דברים.

בחלק זה נבקש לברר:

במה מתייחדת "הארץ הטובה" לעומת מצרים ולעומת המדבר (המוכרים לעם ישראל)? מהו האתגר המיוחד שמציבה הארץ בפני הנוחלים אותה, וכיצד מכין משה את העם לקראת אתגר זה?

היחידה כוללת את החלקים הבאים:

1. תלמידי 5 יח"ל ילמדו את פרק ח' כולו / תלמידי 3 יח"ל ילמדו רק את פסוקים ז - יח
2. תלמידי 5 יח"ל ילמדו את פרק יא (עד פסוק כא) / תלמידי 3 יח"ל ילמדו את פסוקים י - כא (את פרשיית "והיה אם שמוע" נלמד בזיקה לשני הנושאים: בניין אמונה, "הארץ הטובה").

דברים פרק ח

א כל-המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבינתם ובאתם וירשיתם את-הארץ אשר-נשבע ה' לאבותיכם. ב וזכרת את-כל-הדרך אשר הולכת ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את-אשר בלבבך התשמר מצותו אם-לא. ג ויענך וירעבך וינאכלך את-המן אשר לא-ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על-הלחם לבדו יחיה האדם כי על-כל-מוצא פי-ה' יחיה האדם. ד שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה. ה וידעת עם-לבבך כי פאשר ייסר איש את-בנו ה' אלהיך מיסרך. ו ושמרת את-מצות ה' אלהיך ללכת בדרךיו וליראתו.	שמירת מצוות ה' בהתבסס על ניסיון המדבר
ז כי ה' אלהיך מביאך אל-ארץ טובה ארץ נחלי מים עננת ותהמות יצאים בבקעה ובהר. ח ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ-זית שמן ודבש. ט ארץ אשר לא במסכנת תאכל-בה לחם לא-תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומחרירה תחצב נחשת. י ואכלת ושבעת וברכת את-ה' אלהיך על-הארץ הטובה אשר נתן-לך. יא השמר לך פן-תשכח את-ה' אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוה היום. יב פן-תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת. יג ובקרך וצאנך ירבו ויכסוף וזהב ירבה-לך וכל אשר-לך ירבה. יד ורם לבבך ושכחת את-ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. טו המוליךך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין-מים המוציא לך מים מצור החלמיש. טז המאכלך מן המדבר אשר לא-ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחרייתך. יז ואמרת בלבבך פחי ועצם ידי עשה לי את-החיל הזה. יח וזכרת את-ה' אלהיך כי הוא היתן לך פח לעשות חיל למען הקים את-בריתו אשר-נשבע לאבתיך כיום הזה. {פ}	אזהרה מאי-קיום מצוות ה' כתוצאה מהמפגש עם הארץ הטובה
יט ויחיה אם-שכח תשכח את-ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחווית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון. כ פגוים אשר ה' מאביד מפניכם פן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם.	העונש על אי קיום המצוות

מבנה הפרק - לתלמידי 5 יח"ל

בפרק ח' שלושה חלקים :

א-ו - החובה לשמור את המצוות (חלק זה נלמד ללא פרשנים)

ז-יח - אזהרה על אי שמירת המצוות

יט -כ - עונש על אי שמירת המצוות

(למורה : על התלמידים להכיר את הפרק כמכלול. הלמידה בעיון ותמקד בחלק המרכזי- פסוקים ז-יח).

פרק ח' מתחיל ומסיים בתיאור חיי עם ישראל במדבר. בתווך- שבחה של הארץ הטובה. הפעלים החוזרים בפרק הם שכח וזכר (ב', י"א, י"ד, י"ח, י"ט), הם מלמדים כי הרעיון המרכזי בפרק הוא הסכנה של שכחת אלוקים. סכנה זו עולה ומתעצמת לקראת המפגש עם הארץ הנושבת, שמנוגדת לחיי המדבר.

מדוע הכניסה לארץ, שבוודאי הייתה משאת נפש עבור העם השבע מן הנדודים במדבר, מוצגת בפרק כמצב מורכב, שיש בו שמחה והתפעלות, אך גם סכנה של שכחת ה'?

וכיצד עשויה דווקא ההיזכרות בחיי המדבר למנוע התרחקות זו?

נשאל שאלות העולות מקריאת הפרק כולו :

- כיצד זכרון ההליכה במדבר מביא לקיום מצוות?
- מהו שבחה של הארץ, המתואר בפרק זה?
- מהי הסכנה האורבת לעם ישראל בכניסה לארץ?

פרק ח, ז - יח : אזהרה על שכחת ה' בארץ הטובה

חלק ראשון, פסוקים ז-י : תיאור הארץ הטובה

ז כי ה' אֱלֹהֶיךָ מֵבִיאֲךָ אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה אֲרֶז נָחֲלִי מֵיִם עֲנֹת וְתַהֲמֹת יִצְאִים בִּבְקָעָה וּבְהָר. ח אֲרֶז חֹטֶה וְשֹׁעֵרָה וְגִפְן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֲרֶז-זֵית שָׁמֶן וְדָבָשׁ. ט אֲרֶז אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכַּנֶּת תֹּאכַל-בָּהּ לֶחֶם לֹא-תִחַסֵּר כָּל בָּהּ אֲרֶז אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרֹזֶל וּמַהֲרָרֶיהָ תַחֲצֹב נְחֹשֶׁת. י וְאֶכְלֶתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאֲרֶז הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ.

המילה המנחה : ארץ. המילה ארץ חוזרת 7 פעמים, מספר המבטא שלמות.

הביטוי שפותח וסוגר את יחידת הפסוקים : "הארץ הטובה".

מתוך זיהוי המילה המנחה, נוכל להגדיר את נושא היחידה : שבחה של הארץ, או : המפגש עם הארץ הטובה .

ספורנו, פסוק ז':

...וְסֵפֶר חֲמִשָּׁת מִיָּנִי ה'טוֹב", וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם אָמַר "אֶרֶץ".

הראשון, הוא אֶרֶץ נְחֻלִי מִיָּס עֲנִיָּה וְתַהֲמַת, לֹא מִי יְאוּרִים וְאֶגְמִים הָרָעִים, עַל הַפֶּד "וְהַמִּים רָעִים, וְהָאֶרֶץ מְשַׁלֶּת" (מלכים-ב ב, יט).

השני הוא, אֶרֶץ חֹטָה וְשָׁעֲרָה. הַצְרִיכִים לְמָזוֹן.

השלישי הוא אֶרֶץ-זֵית שָׁמֶן וְדָבָשׁ. שֶׁהֵם מַעֲדָנֵי מֶלֶךְ.

הרביעי, אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכָּנָה תֵּאכַל-בָּהּ לֶחֶם. שֶׁיִּמְצְאוּ בָּהּ מַעוֹת בָּזוּל...

החמישי הוא, אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרֹזֶל. שֶׁבָּהּ נִמְצָא רַבּוּי אֲבָנִים קָשׁוֹת וּבְהִירוֹת, יָפוֹת וְטוֹבוֹת לְבָנֶיךָ.

וְתִחַבֵּב נַחֲשֶׁת. נַחוּשָׁה, וְהוּא הַבְּרֹזֶל הַטּוֹב שֶׁהוּא בָּהִיר וְנָאוֹת לְבָנֶיךָ וְכָלִים.

נלמד מהו שבחה של הארץ המוזכר בפסוקים אלו (הפירוט כאן חשוב, משום שההבדל בין העולם הקדום לבין העולם המודרני הוא גם הבדל בדרך השימוש במים, בפירות ובמחצבים. לכן התלמידים לא מודעים באופן מלא למשמעותם של מאפייני הארץ המופיעים בפסוקים אלו):

1. פסוק ז' מתאר את מקורות המים, ומספר שיש בארץ נחלים ומעינות. חשיבותם של המים מכרעת: כמובן שהמים נדרשים לשתייה, אולם בחברה חקלאית חשיבותם מכרעת ורחבה יותר. ניזכר בתיאורי הרעב בספר בראשית, ובכורח לרדת למצרים בזמן בצורת.

2. בפסוק ח' אנחנו פוגשים את שבעת המינים - הגידולים של ארץ ישראל.

במה מתייחדים שבעת המינים על פני גידולים אחרים, ואיזה שימוש נעשה בכל אחד מהם? חיטה ושעורה – לחם לאדם, מאכל לבהמה.

גפן – יין (בתקופות קדומות היין ליווה כל ארוחה ושימש כמשקה יום-יומי).

תאנה – פרי מאכל, שימשה גם להמתקת מזונות אחרים.

רימון – פרי מאכל, ניתן לשמר אותו זמן ארוך יחסית.

זית – חשיבותו רבה מאד, כשמן שימש למאור ולחימום.

תמר- פרי מאכל, שימש גם להמתקה (דבש תמרים).

כל שבעת המינים מתייחדים בערכם התזונתי הגבוה, וביכולת לשמר אותם (צימוקים, דבילים, שמן, תמרים). זהו מאפיין חשוב מאד בארץ שיש בה שנות בצורת. (נשים לב כי ספורנו מחלק בין שני סוגי גידולים: האחד לצורך הבסיסי והשני שהוא מעודן ממנו)

3. חלקו הראשון של פסוק ט' מתייחס ליכולת של האדם להתפרנס בכבוד בארץ ישראל - אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (קיצרנו את דברי ספורנו במקום משום שהוא מכניס לסוגיות ומושגים שהתלמידים אינם מכירים, למעוניינים ניתן לעיין בפירושו הרחב).

4. חלקו השני של פסוק ט' מתייחס למחצבים שניתן להשתמש בהם ולשכלל את עבודת האדם (בא"י התגלו חמישה מרכזים של מכרות נחושת עתיקים, כולם לאורך הירדן והערבה (עיקריים: נחושת – תמנע, ברזל: בגלעד. העדויות הארכיאולוגיות מראות על הפקת נחושת וברזל ממכרות אלו בתקופה המדוברת). מהו השימוש שנעשה בהם?

● נחושת – יצירת כלים שאינם שבירים

● ברזל – כלי עבודה וכלי מלחמה.

נסכם: במה הארץ "טובה"? אילו חיים היא מאפשרת?

קיום בכבוד, קיום בנוחות, קיום בנחת: מים, מזון מגוון, חימום, תאורה, עבודה, לחימה. כאשר משה מתאר את הארץ, הוא מראה אותה כמקום שאפשר להתקיים בו בכבוד, בשמחה ובנחת: "לא תחסר כל בה".

העמקה:

רמב"ן בספר שמות פרק ג' פסוק ח' מפליג בשבחה הפיסי של ארץ ישראל, כדאי לקרוא: כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה, לומר שהאוויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה, ושהיא רחבה, שיעמדו בה כל ישראל במרחב. או טעם רחבה שיש בה רחבות, שפלה ועמק ומישור גדולים וקטנים ואין רובה הרים וגאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב, והמים יפים, ויגדל החלב בבהמות, כי אין הבהמות בריאות וטובות ומרבות החלב רק באוויר טוב ועשב רב ומים טובים.

רמב"ן (י):

ואמר ואכלת ושבעת וברכת -

כי תזכור עבודת מצרים ועינוי המדבר, וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם.

ורבותינו (ברכות מח ב): קבלו שזו מצות עשה, וטעמו ותברך את ה' אלוהיך...

נשים לב כי רמב"ן מביא שני פירושים לרצף המילים ואכלת ושבעת וברכת -

האחד: באופן טבעי כשתזכור, תאכל, תשבע ותברך.

והשני: 'ואכלת ושבעת' הם תיאורים, ואילו 'וברכת' זהו ציווי לברך.

שאלה למחשבה: האם אלו שתי מדרגות באדם? הברכה הטבעית והברכה שנובעת מציווי או ששתי הדרכים צריכות להשתלב?

חלק שני, פסוקים יא-יח: אזהרת השכחה

יֵא הַשִּׁמּוֹר לְךָ פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֶלְכִי מִצֹּד הַיּוֹם.

יב פֶּן-תֹּאכַל וּשְׂבַעְתָּ

וּבְתִים טִבִּים תִּבְנֶה וְיִשְׂבַּתָּ.

יג וּבִקְרָךְ וּצְאֲנָךְ יִרְבּוּ

וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה-לְךָ

וְכָל אֲשֶׁר-לְךָ יִרְבֶּה.

יד וְרֵם לְבָבְךָ

וְשָׁכַחְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים.

טו הַמּוֹלִיכָךָ בְּמִדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחַשׁ שָׂרָף וְעֶקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אִין-מַיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מִמִּצּוֹר הַחֲלָמִישׁ.

טז הַמַּאֲכִילָךְ מִן הַבְּמִדְבָּר אֲשֶׁר לֹא-יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לִמְעַן עֲנִיתָ וּלְמַעַן נִסִּיתָ לְהִיטִיב בְּאַחֲרִיתָךְ.

יז וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ: כָּחִי וְלִעָצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת-הַחִיל הַזֶּה.

יח וְזָכַרְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ

כִּי הוּא הִנֵּתָן לָךְ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הָקִים אֶת-בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיוֹם הַזֶּה.

נשים לב למעבר מן המילים המסיימות את היחידה הקודמת: "ואכלת ושבעת" (י')- למילים הפותחות את היחידה הזו: "פן תאכל ושבעת" (י"ב).

הקשר הלשוני מוביל אותנו לשאלה:

"פן" היא מילת אזהרה. איך עברנו מההנאה והשמחה בטוב הארץ, "ואכלת ושבעת", אל "פן תאכל ושבעת"?

איך המפגש המהנה והמעשיר עם הארץ הטובה מוביל לסכנה?

פסוקים י"א-י"ח מתארים תהליך של הידרדרות:

פן תאכל ----- ורם ללבך ----- ושכחת ----- ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי

ארץ ישראל בטיבה מביאה לאדם כל טוב מרבה את רכושו ומרחיבה את דעתו.

ההצלחה ממלאת את האדם בתחושה של עוצמה, ומביאה אותו לידי הגאווה המובילה לשכחת ה'

"ושכחת את ה'..." ומתוך כך לתחושה של האדם שכל מה שיש לו בא לו בזכות יכולתו האישית:

המתבטאת כאן במילים "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה".

נסכם: הדרך למנוע את שכחת ה' היא באמצעות זכירת נסי המדבר והתלות בקב"ה.

(למורים שרוצים ללמד גם את שירת האזינו- כדאי לפנות אל הפסוקים המקבילים בשירה, דברים

לב טו: "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט, שְׁמִנָת עֲבִית פְּשִׁית").

למורה:

מתוך הדיון תצמח המורכבות של השאלה. התורה מכירה במקום החשוב של הקיום החומרי בחיינו,

ואפילו מעודדת אותנו ליהנות ממנו - "ואכלת ושבעת", לזיום ולהתבסס- "ובתים טובים תבנה

וישבת". אולם מיד עם תיאור השפע צצה הסכנה שבהתמכרות ובהתקשרות המופרזות אליו. כיצד

שומרים על איזונים? כיצד מוודאים את 'וברכת'?

העמקה

לתלמידים שלמדו בכתה י"א את ישעיהו פרק ב', במסגרת לימוד מורחב של פרקי ישעיהו

ה בֵּית יַעֲקֹב--לָכֵן וְנִלְכָּהּ, בְּאוֹר ה'.

ו כִּי נִטְשֶׁתָּהּ, עָמַד בֵּית יַעֲקֹב...

ז וַתִּמְלֹא אֶרֶצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב, וְאִין קָצָה לְאַצְרֹתָיו;

ח וַתִּמְלֹא אֶרֶצוֹ סוּסִים, וְאִין קָצָה לְמִרְכָּבָתָיו.

ח וַתִּמְלֹא אֶרֶצוֹ, אֱלִילִים: לְמַעַשֶׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲוּ, לְאֲשֶׁר עָשָׂו אֲצַבְעֹתָיו". (ישעיהו ב')

פרק ב' בספר ישעיהו מדבר בגנותה של הגאווה האנושית, ומתאר את התוצאות השליליות של

הגאווה: האדם מקיף את עצמו ברכוש ובעושר (ושוב, העושר מתואר במילים "כסף וזהב" לעומת

"נחושת וברזל"). מתוך תחושות העוצמה והכוח הוא גם יוצר לעצמו אלילים: "למעשה ידיו

ישתחוו". הוא מעדיף לדחוק את האל הצידה, ולהשתחוות למה שהוא עצמו יצר בכוחו

גם כאן, הרדיפה אחרי העושר מבוטאת בביטוי החוזר שלוש פעמים: "ותמלא ארצו".

נבואתו של ישעיהו לימדה אותנו על כך ששתי התופעות השליליות- חומרנות וגאווה- קשורות זו

בזו. יש קשר עמוק וברור בין הרדיפה המופרזת אחרי עושר לבין אגוצנטריות, ושתי תופעות אלו

אינן יכולות לדור יחד עם עבודת ה'.

דברים פרק יא

לתלמידי 5 יח"ל - פרק יא, פסוקים א-ט

א וְאֶהְיֶה אִתְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְרָתְךָ מִשְׁמֶרֶת וְחֻקֶּיךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וּמִצְוֹתַי כָּל-הַיָּמִים : ב וַיִּדְעֶתְם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת-בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ וְאֲשֶׁר לֹא-רָאוּ אֶת-מוֹסֵר ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶת-גְּדֻלּוֹ אֶת-יָדוֹ הַחֲזָקָה וְזִרְעוֹ הַנְּטוּיָה : ג וְאֶת-אֹתֹתָיו וְאֶת-מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לִפְרֹעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וְלִכְל-אֶרֶצוֹ : ד וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְחִיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וְלָרֶכֶב וְאֲשֶׁר הִצִּיף אֶת-מֵי יַם-סוּף עַל-פְּנֵיהֶם בְּרֹדְפֵם אַחֲרֵיהֶם וַיֹּאבְדֻם ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה : ה וְאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בְּמִדְבָּר עַד-בְּאֶמְכֶם עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה : ו וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתוֹ וּלְאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיָּאב בֶּן-רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת-פִּיהָ וַתַּבְלַעַם וְאֶת-בְּתִיָּהֶם וְאֶת-אֶהְלִיָּהֶם וְאֶת כָּל-הַיָּקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקָרֶב כָּל-יִשְׂרָאֵל : ז כִּי עֵינֵיכֶם הִרְאִיתִי אֶת כָּל-מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה : ח וּשְׁמִרְתֶּם אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם לְמַעַן תִּחְזְקוּ וּבְאֵתָם וִירְשֶׁתֶם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : ט וּלְמַעַן תִּזְכְּרוּ יָמִים עַל-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע ה' לְאַבְתֵּיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזֶרְעָם אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ :

דרישתו של משה בפסוק א', מתבססת על מה שראה העם בעיניו מאז יציאת מצרים ועד עתה. שימו לב : אין אנו לומדים את הפסוקים הללו בעיון. הפסוקים נלמדים כמבוא לחלק הבא של הפרק, כדי להבין מדוע זוהי ההקדמה להבנת ייחודה של ארץ ישראל אליה נכנסים כעת ישראל כהמשך מעשי ה' במצרים ובמדבר.

במהלך הלימוד יש לשים לב בין השאר לנקודות הבאות

- המשותף לאירועים המוזכרים בפסוקים א - ו והלקח הנלמד מהם
- מה ילמד מהם העם?
- ההקשר בין פסוקים ח' - ט' לתיאורים של פסוקים א' - ו'

פרק יא, פסוקים י-כא

י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כָאָרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת-זֶרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלְךָ כְּגֹן הַיֵּרֶק : יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבִקְעוֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה-מִּיָּם :

יב אֶרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תַּמִּיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה :

יג וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ שְׁמִיעוֹ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְךָ אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם : יד וְנָתַתִּי מִטֶּר-אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאַסְפַּת דָּגָד וְתִירֶשֶׁת וְיִצְהָרָה : טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לַבְהֶמְתָּהּ וְאֶכְלָתָה וְשָׂבַעְתָּ : טז הִשְׁמָרוּ לָכֶם פֶּן-יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וּעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם : יז וְחָרָה אַף-ה' בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מִטֶּר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם : יח וּשְׁמַתֶּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם : יט וּלְמַדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבִיתְכֶם וּבְלִקְחְכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם : כ וּכְתַבְתֶּם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְכֶם וּבְשַׁעְרֵיכֶם : כא לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע ה' לְאַבְתֵּיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ :

פסוקים אלו נחלקים לשני חלקים :

י-יב תיאור את הארץ הטובה

יג - כא דרכי השכר והעונש ליושבי הארץ

מהו הקשר בין שני החלקים?

י כי הארץ אשר אתה בא-שמה לרשתה

לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את-זרעך והשקית ברגלך כגן הירק :

יא והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשטה-מים :

יב ארץ אשר-ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה :

בפסוקים אלו ארץ ישראל מתוארת בניגוד למצרים.

- המילה "ארץ" מופיעה 5 פעמים (וביחד עם פסוקים ח-ט 7 פעמים - מילה מנחה). לאיזו ארץ הכוונה בכל אזכור?
- מהו הניגוד בין הארצות, ומה הוא מלמד על ארץ ישראל?
- מה נדרש מן העם החי בארץ ישראל?
- במה מתבטאת ההבנה ש "עיני ה' אלוקיך בה מראשית שנה עד אחרית שנה"?

רש"י (י) לא כארץ מצרים הוא -

אלא טובה הימנה. ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים, שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזו.

(רש"י מרחיב בפירושו את ההשוואה בין ארץ ישראל ומצרים, לעניינינו קצרנו בדבריו, המעוניינים מוזמנים לקרוא את הפירוש המלא)
...והשקית ברגלך -

ארץ מצרים הייתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה וצריך אתה לנדד משנתך ולעמול, והנמוך שותה ולא הגבוה, ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה.

אבל זו (פסוק יא) למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך, והקב"ה משקה נמוך וגבוה, גלוי ושאינו גלוי, כאחת :

כגן הירק - שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף :

ע"פ פירוש רש"י, תכלית ההשוואה היא לשבח את ארץ ישראל :

ארץ ישראל	מצרים	
אתה ישן על מטתך, והקב"ה משקה	וצריך אתה לנדד משנתך ולעמול	עמלו של החקלאי

והקב"ה משקה נמוך וגבוה, גלוי ושאינו גלוי, כאחת	והנמוך שותה ולא הגבוה, ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה	יתרונו של הגשם על השקאה מנהר
--	--	------------------------------

רמב"ן:

(רמב"ן מביא את רש"י בתחילת פירושו ואחר כך אומר ופשוטו של מקרא. משמע רמב"ן אינו רואה בפירוש רש"י פירוש פשוט. ואינו אומר עליו שאינו נראה בעיניו, אלא מפרש את מה שבעיניו הוא פשוטו של מקרא)

ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר,

שאמר להם: ושמרתם את כל המצווה וירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה' יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תיתן יבולה,

אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק

רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בעניין אחר,

וצריכה שידרוש ה' אותה תמיד במטר, כי היא ארץ צמאה מאד וצריכה מטר כל השנה,

ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה מאד לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה.

ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השניה (להלן פסוקים יג - יז), כי אם שמוע תשמעו אל מצוותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד, ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה, שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר.

ע"פ פירוש הרמב"ן, ההשוואה לא מתארת את שבחה הפיסי של ארץ ישראל כעומד בפני עצמו, אלא כתלוי בשמירת מצוות ה', ומפני כך אין שפע הברכה במים כבמצרים ('והשקית ברגלך'), אלא באופן התלוי כולו ברצון שמים ('המטר'), כי באופן הזה ההשגחה הכל כך נצרכת ומתקיימת בארץ ישראל מחייבת אותנו להקפיד ולקיים את כל מצוות ה'.

בארץ ישראל כל בצורת צריכה להיות מובנת כמסר א-לוהי וכדרישה לתיקון בעבודת ה'.

ארץ ישראל מייצגת את התלות בקב"ה, ומתוך כך גם את קרבת ה'.

מצריים מייצגת ביטחון כלכלי יחסי, וכתוצאה מכך - ריחוק מהקב"ה ומתודעת ההשגחה התמידית.

למורה:

מהתורה והמפרשים עולה שהברכה בארץ, נובעת מכך שעניי ה' בה.

גם בדורותינו כאשר ב"ה ארץ ישראל נותן פירותיה בעין יפה בוודאי הדבר צריך ללמדנו שישראל זכאים לאותה ברכה (אם כי לא תמיד ברור מהי הסיבה לזכאות, האם יסוריהם של הדורות הקודמים, האם מסירות הנפש של הדורות הללו או סיבות אחרות).

אמנם על כל צרה או ברכה נדרשים לעשות חשבון נפש ולנסות להבינה ואולם חשוב לשים לב לכך שארץ ישראל נותנת מברכתה לבניה. לעיתים אנו לא יודעים להעריך את הטוב שה' נותן לנו. חוסר הכרת הטוב שממנו מזהירים אותנו הכתובים יכול לבוא לידי ביטוי גם בכך שלא יודעים להודות על

הטוב שיש לנו וחושבים שאינו טוב מספיק. זוהי סוגיה חשובה לדיון עם התלמידים ויש לשים לב שיש בה פנים לכאן ולכאן.

הצעה למשימות בכיתה, המעמיקות את הרעיונות שלמדנו ביחידת הפסוקים :

1. עיינו בפרקים הבאים :

שמואל ב' פרק כא, פסוק א'

שמואל ב' פרק כד, פסוקים יא-יד

● בפסוקים אלו נוכל לראות קשר בין מצב רוחני/מצב קיום מצוות ולבין רעב.

● הסבירו קשר זה בכל אחד מן הפרקים.

2. בראשית יג :

ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-לוֹט אֶל-נָא תְּהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין רְעִי וּבֵין רְעִיךָ כִּי-אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ :

ט הֲלֹא כָל-הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הַפָּרֶד נָא מֵעָלֵי אִם-הַשְּׂמָאל וְאִמְנָה וְאִם-הַיָּמִין וְאֲשַׁמְאִלָּה :

י וַיִּשָּׂא-לוֹט אֶת-עֵינָיו וַיַּרְא אֶת-כָּל-כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָה לִפְנֵי שַׁחַת ה' אֶת-סְדֹם וְאֶת-עֲמֹרָה כָּגֹן-

ה' כָּאָרֶץ מְצָרִים בְּאֶמְקָה זֶעַר :

יא וַיִּבְחַר-לוֹ לוֹט אֶת כָּל-כְּפַר הַיַּרְדֵּן וַיֵּסַע לוֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדּוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו :

● בפסוק י' משווה התורה בין ככר הירדן לבין מצריים. במה הן דומות? השיבו על פי

פסוקים אלו, ועל הידוע לכם על מצרים מחומש דברים יא ח-יב.

● מדוע בחר לוט בכיכר הירדן?

● שאלת אתגר : מהי תפיסת העולם העומדת ביסוד בחירה זו?

והיה אם שמוע - פרק יא, פסוקים יג-כא

את פסוקים "והיה אם שמוע" נלמד בשני ההקשרים:

- נשווה לפרשיית שמע (פרק ו')
- נתייחס לשני הפנים שמציג משה: מחד ההבטחה למטר בעיתו ולשפע חקלאי אם נלך בדרך ה'. מאידך אם נתפתה לעבודת האלילים שבארץ: בצורת, רעב, גלות.

יג וְהָיָה אִם-שָׁמַע תִּשְׁמָעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֶנֶכִּי מֵצִוָּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: יד וְנָתַתִּי מִטֶּר-אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפָּתָה דִּגְגָהּ וְתִירֶשֶׁתָּהּ וְיִצְהַרְדָּהּ: טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ לְבִהְמֶתְךָ וְאֶכְלֶתָ וְשִׁבְעָתָה: טז הִשְׁמָרוּ לָכֶם פֶּן-יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: יז וְחָרָה אֶף-ה' בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם: יח וְשָׁמַתֶּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וְקִשְׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: יט וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְכֶם וּבְלֶקְתְּכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם: כ וְכִתְבְּתֶם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְכֶם וּבְשַׁעְרֵיכֶם: כא לִמְעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

ראשית, נתבונן בפסוקים מתוך השוואה לפרשת "שמע":

מהם המילים והתכנים המשותפים לשתי הפרשיות?

מהו ההבדל הלשוני הבולט בין הפרשיות?

אלו עקרונות נוספים נוכל ללמוד מפרשיית "והיה אם שמוע"?

מהו המניע לשמירת המצוות בפרשה זו? במה הוא שונה מן המניע בפרשת "שמע"?

למורה:

לפני העיון הפרשני כדאי להשוות בין שתי הפרשיות באמצעות טבלה, המתייחסת לקשרים הלשוניים והתוכניים בין שתי היחידות, ולהבדלים המרכזיים ביניהן - לשון יחיד מול לשון רבים, ולתכנים השונים/הנוספים בפרשת "והיה אם שמוע". ניתן להציע לתלמידים לערוך השוואה במעבדת [על התורה](#).

פרק ו	פרק יא
ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד : ה וְאֶהְיֶה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ : ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצֹוֹךְ הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ : ז וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָם בְּשַׁבָּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבִלְכַתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ : ח וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ : ט וְכִתְבָתָם עַל מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ :	יג וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמָעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצֹוֹה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֹבְדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם : יד וְנָתַתִּי מִטֶּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֶה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפָּת דָּגָגָד וְתִירֹשָׁד וְיִצְהָרָד : טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לְבִהְמֶתְךָ וְאֶכְלָתָ וְשִׁבְעָתָ : טז הִשְׁמְרוּ לָכֶם פֶּן-יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם : יז וְחָרָה אֶף-ה' בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תֵתֵן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם : יח וְשָׁמַתָּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹה עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וְקִשְׁרָתָם אֶתֶם לְאוֹת עַל-יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם : יט וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדֹבָר בָּם בְּשַׁבָּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבִלְכַתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ : כ וְכִתְבָתָם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ : כא לִמְעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ :

עיון במקורות

משנה, ברכות, פרק ב, משנה ב :

אמר רבי יהושוע בן קרחה :

למה קדמה "שמע" ל"והיה אם שמוע"?

אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמיים תחילה, ואחר כך יקבל עליו עול מצוות.

פרשה ראשונה מוגדרת על ידי חז"ל כ'קבלת עול מלכות שמיים', ופרשה שנייה - כ'קבלת עול מצוות'.

קבלת עולם מלכות שמים - האדם מקבל על עצמו את מלכות ה'.

קבלת עול מצוות - האדם מקבל על עצמו התחייבות לקיים את מצוות ה'.

קבלת עול מלכות שמיים לא תיתכן אלא מתוך אהבה, קבלת עול מצוות תיתכן אף מתוך יראה.

ולכן, רק בפרשה השנייה נזכרים שכר ועונש - ולא בראשונה, כי אהבה אינה צריכה לתגמול ואין

היא נרכשת בהתראה של עונשים.

(להרחבה ראו: נחמה ליבוביץ', עיונים בספר דברים, עמ' 115)

ירושלמי ברכות פרק ב הלכה יב

אמר ר' חנינא: כל מה שכתוב בזה כתוב בזה. מעתה לא יקרא אלא אחד.

אמר ר' עילא: הראשון ליחיד והשני לציבור, והראשון לתלמוד והשני למעשה.

למורה: על התלמיד להכיר את המושגים "עול מלכות שמים", "עול מצוות". ולדעת לחבר את דברי המשנה והירושלמי לפשט הפסוקים: מהם ה"יחיד", וה"ציבור" בפשט הפסוקים? מהם ה"תלמוד" וה"מעשה"?

לסיכום לימוד "שמע" ו"והיה אם שמוע" - שאלות למחשבה העולות מתוך הלימוד:

- בפרשת "שמע" למדנו ציווי על אהבת ה'. ציווי זה הוא ייחודי לחומש דברים (גם הקביעה שהקב"ה אוהב את ישראל מיוחדת לחומש דברים, למשל בפרק ז', פסוק ח; שם פסוק יג ועוד). מה מקומו של ציווי זה בהקשרו - דווקא בדור הנכנסים לארץ, רגע לפני הכניסה?
- בתוך הפרשה ראינו מעבר מציווי על הרגש לציווי על מעשה. מהו הדגש בפסוקים: האם הרגש עיקר והמעשה הוא רק ביטוי שלו, או שהמעשה הוא עיקר - עיקרו של הרגש היא ביטוי במעשה? האם שתי הפרשיות ("שמע" ו"והיה אם שמוע") נבדלות בהתייחסותן לשאלה זו?
- מה בין אהבת ה' ליראת ה' (בפשט הפסוקים - יראת העונש, במחשבת הדורות יראת החטא היא דרגה ראשונית של יראה, ומעליה יראת חטא ויראת הרוממות)? מי מהן חשובה יותר, מדוע יש צורך בשתייהן?

עתה נשוב ונקרא את פסוקים יג-כא כאזהרה לעם ישראל היושב על אדמתו:

יְהִי אִם-שָׁמַעַתְּ אֶת-שְׁמִיעִי אֲשֶׁר אֶנֶכִּי מִצִּוְהָ אֲתָכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: יֵד וְנִתְתִּי מִטֶּר-אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפַּתְּ דָּגָה וְתִירֶשֶׁת וְיִצְהַרְדָּ: טו וְנִתְתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ לְבַהֲמֶיךָ וְאֶכְלֶת וְשָׂבַעְתָּ: טז הִשְׁמָרוּ לָכֶם פֶּן-יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: יז וְחָרָה אַף-ה' בָּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִחֶרֶת מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם: יח וְשָׁמַתֶּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וְקִשְׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: יט וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדֹבָר בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְכֶם וּבְלֶכְתְּכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם: כ וְכִתְבֹתֶם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְכֶם וּבְשַׁעְרֵיכֶם: כא לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

- מה הקשר בין שלוש היחידות: א -ט, י-יב ויג-כא?
- מהו התהליך המתואר בפסוקים: מה יקרה "אם תשמעו" ומה יקרה אם ח"ו "יפתה לבבכם"?

נשים לב כי פירוש הרמב"ן שהובא לעיל, מחבר בין שלושת חלקי הפרק, החלק העוסק בעבר, החלק העוסק בטיבה של ארץ ישראל והחלק העוסק בעתיד בישיבת עם ישראל על אדמתו (פרשת והיה אם שמוע)

לתלמידי 5 יח"ל: פירוש רש"י (טז - יז)

רש"י מפרש את פסוקים יג-כא לא רק כשתי אפשרויות (אם תשמרו... ואם לא תשמרו...) אלא כאזהרה מפני האפשרות לחטוא דווקא מתוך הטוב שיש: ע"ז כתוצאה מן השפע.

רש"י (טז) השמרו לכם -

כיון שתהיו אוכלים ושבעים, הישמרו לכם שלא תבעטו, שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה, שנאמר (דברים ח, יב - יד) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון, מה הוא אומר אחריו, ורם לבבך ושכחת:

יז ואבדתם מהרה -

על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה, שגרמה לכם לחטוא.

משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך, ולא השגיח הבן ההוא.

אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה. נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטין:

אבן עזרא (יז)

ואבדתם מהרה - שיגלו ממנה כאובדים ברעב, אחר שהיתה הארץ טובה, על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם:

ראב"ע מפרש את פסוק י"ח כפשט הכתובים: על מנת שלא תחטאו ותגלו מן הארץ הטובה שימו הדברים האלה על לבבכם.

לתלמידי 5 יח"ל: פירוש רש"י (יח)

כיוון שפסוק י"ח מופיע אחרי תיאור הגלות, דייקו חז"ל ודרשו מתוכו גם על קיום המצוות בגלות:

רש"י (יח) ושמעתם את דברי -

אף לאחר שתגלו היו מצוינים במצוות, הניחו תפילין, עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו.

וכן הוא אומר (ירמיה לא, כ) הציבי לך ציונים:

על פי דברי חז"ל מפרש רש"י את פסוקים יח-כ כעוסקים בקיום מצוות בגלות דווקא, כאשר תכלית קיום המצוות בגלות היא המשכיות בקיום המצוות, כדי שיוכלו לקיימן במלואן כשישובו לארץ.

העמקה לנושא קיום המצוות בגולה

רמב"ן (יח): ושמעתם את דברי אלה -

אף לאחר שתגלו היו מצוינים במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזות, כדי שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו,

וכן הוא אומר (שם שם כ): הציבי לך ציונים, לשון רש"י.

וכבר כתבתי פירוש הענין, כי המצוות האלה חובת הגוף הם, ודינם בכל מקום כמו בארץ,

אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו (ויקרא יח כה).

והנה החזיר במצוות האלה תפילין ודברי תורה ומזוזות כאן פעם שנית, לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ, ומהם נלמוד לכל המצוות שהן חובת הגוף שחיובן בכל מקום, ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות, כך הוא נדרש בספרי (עקב יז).

שימו לב: מה מוסיף רמב"ן על פירוש רש"י מבחינת המצוות המופיעות בפרק (תפילין ומזוזות) ומבחינת המצוות התלויות בארץ?

העמקה לסיכום הדיון ביחידה:

הרב יעקב אריאל, [למטר השמים תשתה מים](#):

אמנם יש מעלה לארץ ישראל על פני ארץ מצרים בכך שאין אתה צריך לנדד שינה מעיניך ולעמול ולשאוב מים ממקום נמוך למקום גבוה, אלא אתה ישן על מיטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה. אך מאידך יש כאן גם 'חסרון' לא קטן. אינך יכול לתכנן את החקלאות בארץ. לעולם אינך יודע כמה משקעים ירדו. בשנה אחת - בצורת קשה. ובשנה שלאחריה - כמות כפולה מהממוצע השנתי. אין חוקיות טבעית וקבועה. הגשם תלוי ברצון ה' בלבד. תושבי ארץ ישראל חשים את התלות המתמדת שלהם בהשגחת ה' עליהם. ארץ אשר עיני ה' א-להיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה. הגשם הוא רק אחד המאפיינים של ההשגחה המיוחדת על ארץ ישראל. אולם יש עוד תחומים שבהם ההשגחה ישירה. בבטחון, בכלכלה, בעליה. זה המקום שמערכת החיים בין ה' לאדם היא רגישה ביותר. לכן יש צורך להיזהר כאן יותר מכל מקום אחר בשמירת המצוות. והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה... ושמר ה' א-להיך לך את הברית ואת החסד... ואהבך וברכך והרבך. גם דברים קלים שבדרך כלל אדם דש בעקביו, בארץ ישראל נחשבים לחמורים, בגלל רגישותה המיוחדת. אין כאן התנאה תועלתית, שכדאי לנו לשמור מצוות בארץ כדי להתברך בפרי בטן, דגן ותירוש. אלא

הדגשתה של התנאה ערכית, המתבטאת במערכת היחסים הרגישה והעדינה המיוחדת לארץ ישראל. כל התנהגות יושביה גוררת אחריה התייחסות א-להית מתאימה. כי הארץ הזאת אינה שלנו, אלא ארץ ה', ארץ הקודש.

הרב אלחנן סמט, [בין מדבר לנהר - שבחה הכפול של הארץ](#) :

שבחה של הארץ הוא אכן בכך שבה מתאפשר קיום אנושי ולאומי בדרך 'שביל הזהב' האידיאלי בין שני קצוות שליליים :

הקצה השלילי האחד הוא אופי הקיום במצרים, שאינה נדרשת על ידי ה'. ה' נתן ליושבי מצרים את כל צורכיהם - מים בשפע ואדמה פורייה - וכאילו ניתק מהם כל קשר. בכך מתאפשר להם לשקוע בתועבותיהם, שכן אין קיומם תלוי כל כך במעשיהם.

אולם גם החיים בקצה האחר, החיים במדבר, אינם חיים אידיאליים. החיים של ישראל במדבר היו תלויים בנסים גלויים שנתחדשו מדי יום ביומו. המים ניתנו להם מן הסלע ואילו הלחם - מן השמים, הפך החיים הטבעיים. לתלות זו בנסים קוראת התורה 'עינוי' ו'ניסיון' (ח', ב-ג ושם טז).

החיים האידיאליים הם אלה שבהם חיים אדם ועם חיים טבעיים, עמלים ואוכלים מפרי עמלם המבורך בשמחה, בלא להיות תלויים בשינוי סדרי בראשית, ובכל זאת הם זוכים לראות בהשגחת ה' עליהם בין לטב ובין למוטב במסגרת חוקי הטבע עצמם. ערכם של מעשיהם בתחום המוסרי-הדתי הוא שקובע את הצלחתם בתחום הריאלי-הארצי. באורח חיים כזה ישנם יסודות חקלאיים-טבעיים כמו במצרים - ארץ הנהר - ויסודות של חיים תחת השגחה אלוהית מתמדת כמו אלה שהיו במדבר. מזיגתם במידה הראויה הוא המאפיין את החיים בארץ הבחירה.

הצעה לדיון : שכר ועונש או פתרונות טכנולוגיים?

העולם המודרני מציע פתרונות טכנולוגיים שונים למחסור במים ולהתמודדות עם בעיות נוספות (התפלת מים, יבוא גידולים ועוד). פתרונות אלו מציבים לכאורה שאלה לגבי מנגנון השכר והעונש בהם עוסקת התורה בפסוקים אלו בספר דברים ובפרקים נוספים. יש מקום לדון בנושא זה עם התלמידים. ניתן להסביר כי שדווקא העמידה שלנו מול איתני הטבע היא המקום בו אנחנו מגלים שהמודרנה והטכנולוגיה אינן משחררות אותנו מהתלות בעולם הטבע. סופות הוריקן וגלי צונאמי, רעידות אדמה ועוד אסונות טבע לא נשלטים על ידי האדם וגורמים נזק רב גם במדינות המודרניות ביותר. המחשבה שאנחנו שולטים בטבע או במים מתגלה כזיחיות וגאווה שאין לה על מה לסמוך. בפליאה של האדם מול השמים ומול תהפוכות האקלים מתגלים אפסותו ואזלת ידו. בנוסף, הטכנולוגיה גורמת להרס וליצירת איומים חדשים של הטבע על קיום האדם (התחממות גלובלית, המסת קרחונים, זיהומי מקורות מים וכדומה). התלות שלנו בהשגחת ה' על איתני הטבע מהווה יסוד מרכזי בקיומנו ואינה בטלה חלילה.

למורה

נסכם את הנושאים בהם עסקנו ביחידת הפתיחה.

יחידת הפתיחה של חומש דברים כוללת שלושה חלקים :

חלק ראשון הקדמה בה עסקנו בזיהוי המקום והזמן בו נאמר ספר דברים במבנה הספר ובהבנת ייחודו של ספר דברים כספר שמכין את עם ישראל לכניסה לארץ.

חלק שני בנין האמונה (פרקים ד-ו) בו עסקנו בחשיבותו של מעמד הר סיני ועשרת הדברות אותם מזכיר משה בפתח הספר, וכן ביסודות האמונה הבאות לידי ביטוי במצוות אלו ובפרשת קריאת שמע.

חלק שלישי הארץ הטובה (פרקים ח, יא) התמקדנו בתיאור ארץ ישראל, באתגרי הכניסה לארץ ובתנאים שמציבה התורה לכך שעם ישראל יתקיים בארצו ברווחה ובשלווה.

שלושת חלקים אלו פותחים את ספר דברים. היחידות הבאות תעסקונה בחלקו המרכזי של הספר (פרקים יב-כו) בו מופיעות המצוות מעשיות. חלק ממצוות אלו חוזר על מצוות שנאמרו בספרי שמות ויקרא ומבמדבר וחלק נאמר בספר דברים לראשונה. מצוות אלו הן לב הספר, והן מהוות למעשה את "סעיפי" הברית אותה כורת הקב"ה בסוף הספר עם עם ישראל. קיום המצוות יאפשר את קיומו של עם ישראל בארצו, והפרתן חלילה תביא לאובדנו.